

13:e årg. 1910.

September.

N:r 4.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.
Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr.

LUND
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION
DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1910 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitage af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Därjämte skola i öfversiktlig form refereras viktigare *prejudikat* m. m. ur Sveriges administrativa praxis. Tidskriften kommer dessutom att meddela kortare *anmärkingar* och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af Docenten S. WALLENGREN såsom redaktionssekreterare. Därjämte hoppas redaktionen såsom hittills kunna påräkna medverkan till prejudikatafdelningen af Regeringsrådet d:r G. THULIN. Afdelningen Strödda meddelanden redigeras af Fil. Kand. K. TYNELL.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1909.

P. Fahlbeck.

Referendum i Schweiz ¹.

Af

Fil. Lic. Otto Grönlund.

I. Historisk öfversikt. Det schweiziska referendum till år 1874.

«A quiconque veut comprendre l'évolution des sociétés démocratiques modernes, on doit recommander l'histoire de la Suisse comme le recueil le plus instructif d'exemples pratiques de l'application du principe de la souveraineté du peuple».

Ch. Seignobos.

Söker man efter anledningen till att referendum — detta ord då fattadt ej blott i modern mening, utan äfven i dess äldre ursprungliga betydelse — just uppkommit och utvecklat sig i Schweiz, måste man som en af hufvudorsakerna därtill betrakta frånvaron af ett *inhemskt* representativsystem. Det är ett egendomligt faktum, att i Schweiz — i motsats mot hvad i öfriga länder norr om Alpena i allmänhet var förhållandet — några ansatser till utveckling af ett representativt styrelsesätt på inhemsk grund i regel icke visade sig. Till följd af frånvaron af en furstemakt blef landet icke tillräckligt konsolideradt, och ej heller någon af dess delar, för att på allvar känna behof däraf². Delvis under in-

¹ Några kortfattade antydningar i ämnet återfinnas inledningsvis i förf:s uppsats om »Referendum i Förenta Staterna» (i Statsvetenskaplig Tidskrift, årg. 1908, sidd. 172 ff.), hvar till hänvisas.

² LOWELL: *Governments and Parties in Continental Europe*, London 1904, Vol. II, sid. 238 f.

verkan af dessa omständigheter uppstod, hvad man kallat det gamla schweiziska referendum, som utan tvifvel haft en viss betydelse äfven för den moderna institutionens utbildning. Större inflytande härvidlag har emellertid utöfvats af de idéer, som utgingo från den franska revolutionen. Det gäller därför att i det följande söka skilja på dessa båda inflytelser för att, om möjligt, kunna uppvisa, hvad som härrör från det ena hållet och hvad från det andra.

A. Det gamla schweiziska Referendum före 1798.

Direkt lagstiftning genom folket fanns först och främst sedan gammalt i kantonerna med omedelbart beslutande folkförsamlingar (»Landsgemeinde«). Dessa kantoner voro: Uri, Schwyz (till 1848), de båda halfkantonerna Obwalden och Nidwalden, Zug (till 1848), Glarus och halfkantonerna Appenzell ausser Rhoden och Appenzell inner Rhoden. Folkförsamlingen, som utgjordes af alla vuxne medborgare och sammanträdde under bar himmel vid bestämda tider, ledde styrelsen direkt, stiftade lagarna, fattade beslut angående frågor af allmänt intresse och tillsatte ämbetsmännen. Man har här spårat kvarlevor af den urgamla germanska folkfriheten, sådan som Tacitus beskriver den, hvilket tvifvelsutan ock var fallet, men organisationen var af allt för primitiv beskaffenhet för att kunna utöfva något nämnvärdt inflytande på den moderna utvecklingen¹.

Större betydelse härvidlag har utan tvifvel det nyssnämnda s. k. gamla referendum ägt, ehuru hvilande på en helt annan grund än det moderna. Först och främst fanns ett dylikt referendum i det gamla schweiziska Edsförbundet, som bestod af nästan oafhångiga stater, hvilka till förbundsdagen (»Die Tagsatzung«) sände ombud, som voro strängt bundna af sina instruktioner och ej kunde fatta några bindande beslut utan att rådföra sig med de hemmavarande. De voro sålunda strängt taget icke representanter, utan kommo endast till förbundsdagen »*ad audiendum et referendum*», som det hette; däraf först namnet referendum, som sålunda i denna betydelse ej med nödvändighet innebär

¹ För ett noggrannare studium af Landsgemeinde-institutionen hänvisas till RYFFEL: *Die schweizerischen Landsgemeinden*. Zürich 1904.

någon folkomröstning utan blott rätt för de särskilda medlemmarna i förbundet att vid beslut i förbundsdagen reservera frågor till eget afgörande. Detta var ett federalistiskt och diplomatiskt referendum. För att ett förbundsbeslut skulle kunna komma till stånd fordrades — åtminstone i princip — absolut enhällighet i förbundsdagen samt bifall af alla kantonerna; majoritetsprincipen var ej fastslagen. De hemmavarandes bifall gafs emellertid endast i Landsgemeindekantonerna, där alla vuxne män deltog i beslutens fattande, samt i ett par andra kantoner genom folkomröstning. I öfriga mer eller mindre aristokratiskt styrda kantoner, som saknade beslutande folkförsamlingar, var referendum ej förbundet med några folkomröstningar för att stadfästa eller förkasta förbundsdagens beslut, utan skedde detta här genom beslut af de härskande råden eller af borgerskapet eller andra klasser, som tillryckt sig makten¹. Men icke desto mindre förelåg i dylikt fall äfven i dessa kantoner referendum i denna äldre mening.

Former, liknande det nyss beskrifna federalistiska referendum inom själfva Edsförbundet, funnos äfven i *Graubünden* och *Valais* (egentligen s. k. »Zugewandte Orte»), hvilka i sin tur utgjorde förbund af smärre stater. I *Bern* och *Zürich* hade äfven vissa folkomröstningar förekommit (»Volksanfragen»); formerna voro dock där af annat slag, emedan dessa kantoner ej utgjorde förbund utan voro enhetsstater.

Graubünden utgjorde själfv en sammanslutning af tre särskilda förbund, hvaraf hvar och ett i sin tur bestod af ett visst antal kommuner, där hela den politiska makten faktiskt var koncentrerad; utöfvad af folkförsamlingen, bestående af alla vuxne medborgare. För hela förbundet fanns en gemensam förbundsdag, bestående af ombud från de särskilda kommunerna, som sammanträdde hvarje år, vanligen sommartiden, alternativt i Ilanz inom det »gråa förbundet», i Chur i »Gudshus-förbundet» och i Davos i »10-härads-förbundet» (»Zehngerichten-Bund»). Inga beslut voro

---

¹ CURTI, TH.: *Geschichte der schweiz. Volksgesetzgebung*, Zürich 1885, sid. 20 (denna upplaga cit. nedan). — En ny tillökad upplaga af nämnda arbete har utgifvits på franska språket: *Le Referendum, Histoire de la législation populaire en Suisse*, Paris 1905. (Bibliothèque internationale de droit public.).

definitiva, förrän de lagts fram för de kommunala församlingarna och af dem godkäfts. Härvid är att märka, att afgörandet inom hvarje kommunal församling visserligen skedde efter röstpluralitet af de individuellt röstande, men vid beräkningen af omröstningens resultat för hela förbundet var det majoriteten af kommunernas röster, då hvarje kommun allt efter sin grundskattekvot räknades hafva en eller flera sådana, som var afgörande¹, ej majoriteten af de röstande medborgarne inom hela statsområdet.

Valais var ock ett förbund af 12 olika distrikt («Zehnten»), hvars ombud sammanträdde, men icke med makt att fatta definitiva beslut utan *ad referendum*, d. v. s. här med hänskjutande af frågorna till afgörande åt de olika distrikten, som alla hade lika rösträtt. Äfven här hade referendum sålunda en federalistisk karaktär, men var förenadt med omröstningar inom de särskilda distrikten.

Bern hade ock en form af folkomröstning, hvarigenom den aristokratiska regeringen i staden Bern plögade, ifråga om vissa viktigare angelägenheter (såsom krig, fred eller förbund; skedde äfven ifråga om reformationens antagande m. m.), rådföra sig med befolkningen i den kringliggande landsbygden. Ehuru ej brukad sedan början af 1600-talet erinrade denna form dock i viss mån mera än de nyssnämnda om det moderna referendum, emedan kantonen *Bern* icke utgjorde något förbund.

I kantonen *Zürich* rådde liknande förhållanden; äfven här kommo omröstningarna ur bruk redan i början af 1600-talet.

Det för dessa äldre former af referendum (folkomröstning) utmärkande var, att utslaget ej gafs genom sammanräkning af de röstande individerna inom hela statsområdet, utan efter distrikts, kommuners eller korporationers (stånd- eller skrå-) röster, äfven om afgörandet inom dessa föreningar hvar för sig skedde på nyss nämnda sätt: genom omröstning per capita.

Det var först den franska revolutionen, med dess hänsynlösa nedbrytande af alla korporativa intressen och klassprivilegier samt häfdande af individernas rätt, som banade väg för den individuella omröstningsmetodens tillämpning på större territorium.

¹ CURTI, sid. 11.

Härjämte förberedde revolutionen de flesta schweiziska kantonernas öfvergång till det representativa systemet, som aldrig där haft inhemska rötter i det förflutna.

Med det representativa systemet, baserad på revolutionära principer, kom ock det moderna referendum, hvars förutsättning — i motsats mot hvad gällde om det äldre schweiziska referendum — är befintligheten af ett representativt styrelsesätt.

B. Den franska revolutionens inflytande och utvecklingen af referendum i Schweiz (1798—1848).

1. *Den historiska uppkomsten af det schweiziska författningsreferendum (1798—1848).*

Med den Helvetiska republikens proklamerande (1798) genom fransmännens försorg afskaffades i ett slag alla förutvarande politiska inrättningar i Schweiz, som förklarades för en enhetlig republik och fullständigt ombildades efter revolutionens principer. Konstitutionen af 1798 gaf sålunda uppslaget, icke blott praktiskt, utan äfven teoretiskt, till det franska inflytande, som nu begynte i Schweiz: folksuveränitetsprincipen blef fullt medveten.

Till stor del var det folksuveränitetens apostel, Rousseau, »medborgaren från Genève», hvars inflytande här gjorde sig gällande. Rousseaus idéer hade burit frukt under revolutionen, men äfven amerikanskt inflytande hade där i hög grad gjort sig gällande. Den 21 sept. 1792 hade nationalkonventet förklarat, att hvarje författning måste vara af folket antagen (»La convention nationale déclare qu'il ne peut y avoir de constitution que lorsqu'elle est acceptée par le peuple»). Principen hade praktiskt tillämpats beträffande de franska författningarna af år 1793 och år III (1795), hvilka bägge stadfästas genom folkomröstning, då den 1798 upptogs i den schweiziska författningen af nämnda år (en efterbildning af författningen af år III), men utan att i Schweiz finna någon användning förrän 1802.

Till grund för författningen af 1793 hade delvis legat det s. k. girondistiska projektet, utarbetadt af bl. a. filosofen CONDORCET och den ryktbare amerikanske demokraten THOMAS PAYNE. Detta förslag kan betraktas såsom framgånget ur en »systematisk kom-

bination af Nya Englands principer med den franska filosofiens från det 18:de århundradet»¹. Beträffande proceduren vid författningsändringar återfinner man här grunddragen af det redan vid denna tidpunkt i ett par amerikanska stater tillämpade systemet, som sedan skulle allt vidare utbreda sig bland dessa stater: folket i primärförsamlingarna (= de amerikanska »town meetings») rådföras först rörande lämpligheten af att sammankalla ett särskildt konvent i och för revision af författningen; om svaret blir jakande, skrider man till val af medlemmar af konventet, hvilket därefter äger att utarbeta ett författningsförslag, som skall föreläggas folket. Härmed kombineras emellertid en inrättning, främmande för det mera praktiska amerikanska systemet, och tydligen härrörande från den franska filosofien: folkets författnings*initiativ*, som man här för första gången möter, ehuru i ytterst opraktiska, ohandterliga former. 50 medborgare kunna föreslå revisionen för den primärförsamling, de tillhöra. Om deras förslag antages, sammankallar man primärförsamlingarna i arrondissementet för att fatta beslut därom. Blir svaret jakande, sammankallas primärförsamlingarna i departementet, och om majoriteten af dessa begär sammankallandet af ett konvent, bör lagstiftande kåren rådföra nationen (hvilket den äfven kan göra af egen drift). Om majoriteten af primärförsamlingarna i hela republiken uttala sig för ett konvent, bestämmer lagstiftande kåren platsen för dess sammanträde o. s. v.²

Vissa grunddrag af detta girondistiska utkast, modifieradt genom »bergets» motförslag, återfinnas emellertid tydligt i 1793 års författning. Rörande folkets författningsinitiativ, var föreskrifvet i nämnda författning (Art. 115): »Si dans la moitié des départemens, plus un, le dixième des assemblées primaires, de chacun d'eux, régulièrement formées, demande la révision de l'acte constitutionnel, ou le changement de quelques-uns de ses articles, le corps législatif est tenu de convoquer toutes les assemblées primaires de la république, pour savoir s'il y a lieu à une convention nationale.» Författningen blef förelagd folket till antagande och

¹ BORGEAUD: *Établissement et revision des constitutions en Amérique et en Europe*, Paris 1893, sid. 248.

² BORGEAUD, sid. 250; ESMEIN: *Eléments de Droit constitutionnel etc.* Paris 1903, sid. 265—67.

sanktionerad ¹ — den första individuella räkning af röster på stort territorium — men blef som bekant aldrig tillämpad i praktiken.

Författningen af år III (1795) fastställde en mycket invecklad procedur för författningsändring: härför erfordrades ej mindre än trenne beslut, med minst tre års mellanrum mellan hvarje, under loppet af nio år, af de »äldres råd» med instämmande för hvarje gång af de »500:s råd», hvarefter en revisionsförsamling sammankallas. Denna reviderar de artiklar, som till densamma hänskjutits, och framlägger sitt förslag för primärförsamlingarna. I denna författning hade sålunda såväl folkets direkta författningsinitiativ bortfallit som äfven den mera indirekta formen däraf (härstammande från Amerika): omröstning om den frågan, huruvida ett författningskonvent skall sammankallas; endast folkets sanktionsrätt fanns kvar. Äfven denna författning blef framlagd för folket och sanktionerad ².

¹ Med 1,801,918 ja mot 11,610 nej (protokollen från 424 kantonen, af 4,944 i hela riket, hade dock ej inkommit vid slutliga sammanräkningen). Rörande denna första folkomröstning i Frankrike se AULARD: *Histoire politique de la révolution française*, Paris 1905 (Sidd. 309—312). Enligt A., hvars framställning vi här följa, var visserligen antalet af dem, som vid detta tillfälle underlätto att rösta, synnerligen stort, men detta mera med tanke på nutida förhållanden än dåtidens. »I allmänhet torde de medborgare, som icke röstade i juli 1793, ha underlätit detta af försumlighet, okunnighet eller oerfarenhet. Dessutom sammanträdde aldrig primärförsamlingarna i departementet Corsica, ej heller i den del af dep. du Nord, som var af fienden ockuperad, ej heller i landkommunerna i dep. Vendée, hvarest upproret pågick.»

Med undantag af Marseille, hade alla de större städerna antagit konstitutionen enhälligt; likaså sex departement. Den föreskrifna proceduren (rösterna skulle afgifvas »au scrutin ou à haute voix au choix des chaque votant») följdes dock icke öfverallt. I 297 primärförsamlingar (bl. dem alla Paris sectioner) blef författningen antagen utan individuell omröstning, medelst acclamation, under entusiastisk hänförelse.

»Man kan, under sådana förhållanden, icke tala om fullständig frihet vid omröstningen. Det ser ut, som om antagandet af författningen betraktades såsom en handling af republikansk patriotism, som fordrades af hvarje god medborgare. Men å andra sidan var det icke alldeles ett af dessa plebiscit, som man senare fick skåda, där frågan med nödvändighet gaf svaret vid handen.»

² Med 1,057,390 ja-röster mot 49,978 nej-röster (enl. »Tableaux du dépouillement et recensement du vœu, des assemblées primaires et des armées de terre et de mer sur la constitution présentée par la Convention nationale à l'acceptation du peuple français et sur les décrets des 5

Den första helvetiska författningen (af 1798), som förvandlade Schweiz till en enhetlig representativ demokratisk republik, var en efterbildning af sist nämnda franska författning. Liksom denna innehöll den schweiziska författningen föreskrift om folkets sanktion af författningsändringar (= författningsreferendum). Emellertid var proceduren här förenklad: tvenne beslut af senaten, med 5 års mellanrum erfordrades, hvilka, om de biträdde af Stora rådet, därefter skulle direkt föreläggas folket i primärförsamlingarna till antagande eller förkastande. Här hade hvarje spår af ett särskildt författningsråd försvunnit. Författningens föreskrift härom lydde: »Art. 106. Le Sénat propose ces changements; mais les propositions faites à ce sujet ne deviennent résolutions

et 13 fructidor, soumis à sa sanction», cit. af AULARD). Enl. A. (sid. 575—77) blef denna gång medborgarnes frihet att rösta allmänt respekterad i primärförsamlingarna, fritt val kunde ske af hvarje röstande mellan öppen eller sluten omröstning. Nästan alla nej-röster voro afgifna af motståndare till revolutionen; plebiscitet rörde frågan om republiken eller revolutionen själf. Såsom förut visade sig sydöstra delen af Frankrike som härden för den republikanska uppfattningen. A. anför några siffror rörande antalet ja- och nej-röster uti några af de här belägna departementen:

	Ja.	Nej.
Aude	5.604	418
Bouches-du-Rhone	15.879	8
Gord	1.195	193
Hérault	9.807	10
Pyrénées Orientales	1.089	52
Var	8.449	36

Hvarmed må jämföras motsvarande siffror för några af de departement, där minoriteten mot författningen var störst:

	Ja.	Nej.
Ardennes	4.813	1.294
Aube	8.042	1.291
Cher	4.198	1.073
Doubs	14.138	1.651
Eure	5.338	1.479
Eure et Loire	2.706	2.400

Författningen blef antagen med öfverväldigande majoritet, men entusiasmen syntes mindre än 1793 (då omkr. 750.000 fler röster hade afgifvits). Orsaken härtill anser A. vara att år 1793 »fäderneslandet var i fara».

Att märka är, att vid denna omröstning jämväl (liksom vid den förra) rösträtten var *allmän* (fast författningen af år III införde census för såväl valrätt som valbarhet).

qu'après avoir été décrétées deux fois, en laissant écouler un intervalle de cinq ans entre le premier décret et le second. Ces résolutions sont ensuite rejetées ou ratifiées par le Grand Conseil et dans le dernier cas seulement envoyées à l'acceptation ou refus des assemblées primaires. Art. 107. Si les assemblées primaires les acceptent elles forment autant de nouvelles lois fondamentales de la constitution ¹».

Som förut nämndes är emellertid den andra helvetiska författningen af 1802 den första, om hvilken det schweiziska folket har omröstat. Härvid tillämpades i Schweiz ett liknande författningsreferendum som det i Frankrike för första gången år 1793 använde. Enligt den gamla schweiziska omröstningsmetoden hade röstsammanräkningen i staten skett efter kommuners eller korporationers röster, äfven om inom dessa föreningar hvar för sig afgörandet skett efter omröstning per capita. Med den revolutionära metoden däremot, som tillämpats vid de förut omtalade franska omröstningarna, erhöill man slutresultatet genom individuell räkning af de röstande personerna inom hela statsområdet (äfven om hvarje kommunal församling fortfarande hvar för sig afgaf sina röster). Rösträtt ägde alla schweiziska medborgare, som fyllt 20 år, inom sina kommunala församlingar, och kunde de röstande uti för detta ändamål särskildt framlagda offentliga register anteckna sig såsom röstande ja eller nej. Detta sistnämnda förfarande hade tillämpats vid det franska plebiscitet om författningen af år VIII (1799) ² och blef nu påbjudet i Schweiz.

¹ En liknande utveckling förde i Amerika till antagande af systemet: beslut af två legislaturer med därefter följande folkomröstning, i och för antagande eller förkastande af amendments till författningarna (alltså intet särskildt författningskonvent och endast en folkomröstning). Skedde första gången i Connecticut (1818). Se Ref. i För. Staterna.

² Denna omröstning inleder raden af de egentliga s. k. *Napoleonska plebisciten*, vid hvilka hvarje tanke på fri omröstning var utesluten och resultatet så godt som gifvet på förhand. Vid omröstningen 1799 blef intet försummat för att trygga en lycklig utgång. Då man fruktade diskussionerna i primärförsamlingarna, lät man medborgarne afgifva sina röster hvar för sig, skriftligen och offentligt. Därför upplades för detta ändamål i hvarje kommun register särskildt för ja-röstande och för nej-röstande. Författningen blef antagen med 3,011,007 ja mot 1,562 nej (AULARD sid. 709—711).

Resultatet af omröstningen blef att endast 72,453 röster hade afgifvits för författningen mot 92,423 nej. Man hade emellertid på förhand bestämdt, att alla icke röstande skulle räknas som ja-röster, och då nu 162,172 röstberättigade medborgare icke afgifvit sina röster, förklarades författningen vara sanktionerad af majoriteten af de schweiziska medborgarne!

Författningen blef emellertid ej af lång varaktighet. Redan följande år (1803) inträffade Napoleons medling och med den s. k. mediations-akten en ny tingens ordning. Det skulle emellertid dröja ända till år 1848, innan nästa förbundsomröstning företogs i Schweiz. Hvarken mediationsakten eller förbundsfördraget af 1815 innehöll några bestämmelser om författningsreferendum. Det schweiziska författningsreferendum är, som synes i likhet med det amerikanska, ytterst af revolutionärt ursprung.

Det var emellertid i de schweiziska kantonerna, ej i förbundet, som författningsreferendum till en början skulle vidare utvecklas. Genom mediationsakten, som återinförde kantonsindelningen, erhöilo äfven de särskilda kantonerna nya författningar.

Därmed grundades i Frankrike, hvad A. kallar »la république plébiscitaire» (1799—1804). »Vi använda denna benämning», fortsätter A., »emedan utöfvandet af nationalsuveräniteten där inskränktes till ett plébiscit med allmän rösträtt, till ett plébiscit med ja och nej, till ett plébiscit, hvarigenom det franska folket (utan att vilja det eller veta det) afstod från sin suveränitet och öfverlät den i händerna på en man, eller snarare, hvarigenom det gaf sig en enda representant, Napoléon Bonaparte, istället för de talrika representanter, åt hvilka det hittills gifvit i uppdrag att lagstifta och att styra.»

Vid omröstningen om senatsdekretet af år X (1802) [»Napoléon sera-t'il consul à vie?»] afgäfvos 3,568.885 ja och endast 8,374 nej. Då man röstade med användande af de öppna registren var en nej-röst detsamma som att anteckna sig på proscriptionslistorna.

Vid omröstningen om Senatsdekretet af år XII (1804) [»Le peuple veut-il l'hérédité de la dignité impériale dans la descendance — — — de Napoléon Bonaparte» etc.] var majoriteten för Napoleon ännu större: 3,572,329 ja och endast 2,569 nej. Det sista plebiscitet under Napoleon I skedde år 1815, då »l'Acte additionnel aux constitutions de l'Empire» förelades folket.

Åren 1851 och 1852 återupplifvade Napoleon III de napoleonska plebisciten, därvid på det noggrannaste efterhärmande tillvägagångssättet från åren X och XII. Slutligen blef kejsardömet's sista författning, gällande fr. o. m. den 21 maj 1870, i dess helhet dessförrinnan förelagd folket.

Förutom i de gamla Landsgemeindekantonerna, där den demokratiska regimen återinfördes, och i Graubünden, där det federalistiska referendum återställdes, infördes i kantonerna det hittills här opröfvade representativa styrelsesättet (med census). Med restaurationen (1814—1815) inträdde en stark reaktion. Samtliga kantonsförfattningar revideras i reaktionär anda: i de representativa kantonerna bibehöllos eller skärptes censusbestämmelserna och komplicerades valsystemet för att så vidt möjligt undvika direkta folkval m. m.; i Landsgemeindekantonerna skedde faktiskt en återgång till det gamla genom återinförande af det aristokratiska familjeregementet (vissa släkter ha företrädesvis rätt till de högsta ämbetena). De nyantagna författningarna blefvo ej af folket sanktionerade utom i Landsgemeindekantonerna, Graubünden och Genève, i hvilken sistnämnda kanton författningen förelades den allmänna medborgarförsamlingen (»conseil général»). De flesta af dem innehöllo ej ens några bestämmelser om revision.

Det var juli-revolutionen i Paris (1830) som blef den yttre anledningen till den rad af författningsrevisioner i kantonerna, som inledde den s. k. regenerationsperioden (1830—1848). Men det är nu schweizarne själfva, som utan främmande inblandning taga hand om den demokratiska utvecklingen i Schweiz och dess kantoner. Öfvergången sker i de representativa kantonerna från den aristokratiska till den demokratiska representativa statsformen. De reviderade författningarna (i kantonerna Ticino, Thurgau, Aargau, Basel, Lucern, Zürich, Fribourg, St. Gallen, Vaud, Solothurn, Schaffhausen och Bern) proklamera alla folksuveränitetsprincipen (»La souveraineté réside dans le peuple, c'est à dire dans l'universalité des citoyens; mais le peuple l'exerce par ses représentants»). Praktiskt medförde detta i de flesta af dem ett afskaffande af census för rösträttens utöfvande¹, ett häfdande af den allmänna rösträtten (för myndige medborgare) samt af det demokratiska representativa systemet, dock med *författningsreferendum*. »Parmi les conséquences de la souveraineté du peuple, il en est d'autres que les chartes nouvelles ont expressément con-

¹ Af denna revolutionära inrättning funnos på 1840-talet endast få rester kvar (i Ticino och Genève). FRANSCINI: *Neue Statistik der Schweiz* Bd I—II. Bern 1848—49. (II: 26 f.).

sacrées: il en est d'autres que le législateur a repoussées comme anarchiques — — — En tête des premières il faut placer le *veto constitutionnel*, qui soumet tout projet de constitution ou de loi constitutionnelle à la sanction du peuple entier»¹. Härmed skedde sålunda en anknytning till det under den helvetiska enhetsrepubliken från Frankrike importerade författningsreferendum, hvars former förut beskrifvits. De författningar, som erkände principen, hade i allmänhet äfven bestämmelser om periodisk författningsrevision (i Ticino den längsta fristen, hvart 12:te år). »Det konstitutionella vetot» utöfvas i krets- eller kommunalförsamlingarna under omröstning med ja eller nej rörande de framlagda förslagen; en pröfningstid är medgifven folket före omröstningen, men ingen rätt att vid omröstningstillfället diskutera förslaget form².

De nya författningarna blefvo äfven öfverallt, utom i kantonen Fribourg, framlagda till folkomröstning och äfven af folket sanktionerade, i Schaffhausen dock först efter en andra omröstning och i Basel under trycket af utgången af det där mellan stad och land utbrutna första inbördeskriget. I St. Gallen, Lucern och Bern lyckades de liberala majoritetspartierna få författningarna sanktionerade af folket först efter häftiga strider med oppositionen, representerad af klerikaler, aristokrater eller radikaldemokrater³; i öfriga kantoner däremot, hvarest oppositionen förhöll sig lugn, försiggingo omröstningarna utan föregående strider⁴.

Från och med 1830-talet bryter sig sålunda den principen

¹ CHERBULIEZ, A., *De la démocratie en Suisse*, 2 Bde, Genf und Paris 1843. (I: 78).

² FRANSCINI: (II: s. 26 f.).

³ I St. Gallen voro radikalerna motståndare till den nya författningen, emedan denna icke upptog något obligatoriskt lagreferendum utan blott en kompromissform, det s. k. vetot (härom se längre fram). Här blef också vid omröstningen antalet ja-röster (9,190) faktiskt i minoritet gent emot antalet nej-röster (11,091), men man räddade situationen genom att lägga antalet icke röstande (12,692) till ja-rösterna och förklara majoritet på det viset ernådd (samma tillvägagångssätt som vid förbundsomröstningen 1802).

Se SCHOLLENBERGER: *Geschichte der Schweizerischen Politik*, Bd. I—II (II sid. 188 f.) Frauenfeld 1906, 08.

⁴ I Zürich afgåfvos 40,044 ja (95%) mot endast 1,721 nej; i Thurgau 10,044 ja (96%) mot endast 432 nej.

allt mer och mer fram, att kantonernas författningar för sin giltighet kräfdde folkets sanktion; författningsreferendum är gifvet, inom majoriteten af kantonerna, icke blott genom praxis utan genom författningsbestämmelser. Genom förbunds författningen af 1848, som kan betraktas som slutstenen i den demokratiska utvecklingen under denna period äfven inom kantonerna, fastslogs denna allmänna princip som regel för samtliga kantoner, men tillika öfverflyttades den ock i sin tillämpning på den nya förbundsstaten själf.

Icke blott *författningsreferendum* utan äfven folkets *författningsinitiativ* bli obligatoriska former i kantonerna genom den bestämmelsen, att kantonernas författningar ej kunna af förbundet stadfästas, med mindre de äro af folket antagna och kunna revideras, när den absoluta majoriteten af medborgarne det begär: »Die Kantone sind verpflichtet für ihre Verfassungen die Gewährleistung des Bundes nachzusuchen. Der Bund übernimmt diese Gewährleistung insofern:¹

c) sie vom Volke angenommen worden sind und revidiert werden können, wenn die absolute Mehrheit der Bürger es verlangt.»

Initiativ till författningsändringar bör sålunda i kantonerna jämväl tillkomma medborgarne själfva, åtminstone den absoluta majoriteten däraf.

Beträffande revision af själfva förbunds författningen och användningen därvid af författningsreferendum var föreskrifvet: »Art. 111: Die Bundesverfassung kann jeder Zeit revidiert werden.

Art. 112; Die Revision geschieht auf dem Wege der Bundesgesetzgebung.

Art. 114: Die revidierte Bundesverfassung tritt in Kraft, wenn sie von der Mehrheit der stimmenden Schweizerbürger und von der Mehrheit der Kantone angenommen ist.»

Den allmänna regeln var sålunda den, att för sanktion genom folket af hvarje ändring i förbunds författningen erfordrades majoritet af de röstande (icke-röstande få icke medräknas som ja-röster!) medborgarne inom hela Schweiz, men tillika äfven majoritet af kantonerna, dessas röster hvar för sig gifna genom majoriteten

¹ Art. 6 i 1848 års förbunds författning (= art. 6 i nu gällande författning af 1874).

af de röstande medborgarne inom dem. Alltså måste majoriteten af de röstande medborgarne vara för revisionen icke blott inom hela Schweiz utan äfven inom mer än hälften af kantonerna. Såväl hela det schweiziska folket som de särskilda kantonernas folk, hvart för sig, äro omedelbara primära organ åt förbundsstaten Schweiz, för att använda den af JELLINEK¹ införda terminologien!

Men jämväl i förbundsstaten hade folket själf *initiativ* till författningsrevision, ej blott förbunds församlingen (genom samstämmade beslut af dess *båda* råd). Detta folkets initiativ bestod i en begäran, framställd af 50,000 röstberättigade schweiziske medborgare, hvarpå följt en folkomröstning, som utfallit med majoritet af de röstande för den begärda revisionen. Men ett »folkinitiativ», åtminstone i mera indirekt form, kunde äfven anses vara för handen, för den händelse att endera afdelningen af förbunds församlingen (Nationalrådet eller Ständerrådet) beslöte dylik revision och därefter folket, sedan den andra afdelningen af församlingen underlåtit att biträda med-rådets beslut, genom omröstning instämt däri. Här om stadgades det i Art. 113²: »Wenn eine Abtheilung der Bundesversammlung die Revision beschliesst und die andere nicht zustimmt oder wenn 50,000 stimmberechtigte Schweizerbürger die Revision der Bundesverfassung verlangen, so muss im einen wie im andern Falle, die Frage ob eine Revision statt finden soll oder nicht, dem schweizerischen Volke zur Abstimmung vorgelegt werden. Sofern in einem dieser Fälle die Mehrheit der stimmenden Schweizerbürger über die Frage sich bejahend ausspricht, so sind beide Rätthe neue zu wählen um die Revision an die Hand zu nehmen!» Beträffande denna folkomröstning, som kan sägas utgöra en del af folkets initiativ, är sålunda att märka, dels att omröstningen blott och bart gäller, *hurvida* revision skall ske eller ej³, dels ock att för beslut här-

¹ *Allg. Staatslehre*, 1900 (sidd. 499 f., 653).

² = Art. 120 i 1874 års oförändrade författn.

³ Jfr härmed folkomröstningarna i de amerikanska staterna, huruvida särskilda konvent för författningsrevision skola utses; omröstning sker om »convention» eller »no convention», hvilket kan medföra beslut om revision eller afslag därå.

utinnan endast erfordras majoritet af de röstande schweiziske medborgarne (ej tillika af kantonerna, såsom sedermera vid den omröstning, som gifver eller vägrar sanktion, är nödvändigt).

1848 års förbunds-författning förelades kantonerna till antagande och blef, efter folkomröstning, antagen af 15 $\frac{1}{2}$ kantoner (6 $\frac{1}{2}$ kantoner röstade nej) och förklarad gällande¹. Därmed var grunden lagd till det schweiziska författningsreferendum i dess nuvarande gestaltning, i förbundsstaten såväl som i de särskilda kantonerna.

2. *De första ansatserna till lagreferendum i kantonerna (1830—1848). Det s. k. vetot.*

Innan vi öfvergå till en framställning af de första schweiziska formerna af referendum rörande andra lagar än författningslagar, torde det vara lämpligt att lämna en kort redogörelse för de former af lagreferendum i denna mening, som under den franska revolutionen sågo dagen — på papperet. Visserligen är sambandet mellan dessa senare former och det schweiziska lagreferendum ej så påtagligt som hvad förhållandet var med motsvarande former af författningsreferendum, men vissa likheter finnas dock. Och under alla förhållanden är den teoretiska utgångspunkten densamma: folksoveränitetsläran i Rousseaus anda, enligt hvilken folkets omedelbara inflytande på lagstiftningen, åtminstone principiellt, är en *nödvändig* konsekvens af dess suveränitet, då denna ej kan på representanter öfverlätas utan att gå helt förlorad.

Uti det förut nämnda s. k. girondistiska förslaget (utarbetadt af CONDORCET m. fl.), som delvis legat till grund för 1793 års författning, fanns en afdelning med titeln: »De la censure du peuple sur les actes de la représentation nationale et du droit de pétition»². Folkets »censur» öfver nationalrepresentationens handlingar var en mycket primitiv form af *veto*, kombinerad med folkets

¹ I Fribourg skedde dock ingen folkomröstning utan antogs förbunds-författningen af Stora rådet. Kantonens egen författning af 1848 blef ej heller (lika litet som den af 1830) framlagd för folket. Detta skedde först med F:s författning af 1857.

² Se ESMEIN, sid. 266 ff., AULARD, sid. 285.

»petitionsrätt», en lika primitiv form af *initiativ*. Proceduren, af likartadt slag som den förut beskrifna (ifråga om det i samma förslag upptagna författningsinitiativet), är mycket opraktisk och ytterligt invecklad¹. Liksom Rousseau förklara sig Condorcet m. fl. ej tro på möjligheten af den direkta lagstiftningens förverkligande i en rent demokratisk stat. De vilja ändock försöka med en kompromissform!²

Åtskilligt af detta förslag går igen i 1793 års författning, men proceduren ifråga om vetot är betydligt förenklad och förbättrad. Det fullt utbildade *vetot* framträder här: hvarje af lagstiftande kåren antagen lag tryckes och anslås i republikens samtliga kommuner under titeln: »loi proposée.» Art. 59. »Quarante jours après l'envoi de la loi proposée si, dans la moitié des départemens plus un, le dixième des assemblées primaires, de chacun d'eux, régulièrement convoquées, n'a pas réclamé, le projet est accepté et devient loi. Art. 60. S'il y a réclamation, le corps législatif convoque les assemblées primaires.» Om majoriteten af primärförsamlingarna i republiken förkasta lagen är denna definitivt fallen.

Emellertid gällde vetot endast »lagarna» i egentlig mening, icke »beslut» af lagstiftande kåren, mellan hvilka två kategorier en bestämd skillnad gjorts i författningen, hvars 53 § stadgade: »Le corps législatif propose des lois et rend des décrets»³. Till

¹ »Un seul citoyen peut proposer à son assemblée primaire de demander qu'une loi quelconque soit soumise à un nouvel examen, d'exprimer le désir qu'il soit pourvu par une loi nouvelle à un désordre dont il est frappé. On exige seulement que cinquante autres citoyens signent avec lui, non que la proposition est juste, mais qu'elle mérite d'être soumise à une assemblée primaire.» Om primärförsamlingen ansluter sig till förslaget, går detta till öfriga primärförsamlingar inom närmast högre administrativa enhet o. s. v. Om majoriteten af primärförsamlingarna i hela republiken ha anslutit sig till förslaget, skall lagstiftande kåren omväljas och den nyvalda lagstiftande kåren fatta beslut, som emellertid äfven det är underkastadt folkets »censur»: »La nouvelle loi, qui est le fruit de la demande faite par les assemblées primaires, est sujette à la même réclamation, soumise à la même censure; de manière que jamais ni la volonté des représentans du peuple ni celle des citoyens ne peut se soustraire à l'empire de la volonté générale.»

² ESMEN, (sid. 265).

³ Jfr följande yttrande i »bergets» förslag till 1793 års författning (af Hérault de Séchelles m. fl.): »la Constitution française ne peut pas

dekreten, som lagstiftande kåren ensam hade att fatta, räknades bl. a. ratifikation af statsfördrag och beslut om extra ordinarie utgifter, men ej krigsförklaring, som fattades under begreppet lag. 1793 års författning blef, som förut framhållits, väl sanktionerad af folket, men aldrig tillämpad.

Under revolutionen framkom emellertid ett annat författningsutkast, som förtjänar intresse, hufvudsakligen därför att det i sig faktiskt upptog såväl referendum som initiativ i nära nog modern form samt innebar ett förslag att tillämpa dessa institutioner på större territorium (den franska republiken). Det var den fantastiska kommunistiska riktning inom revolutionen, hvilken representeras af en GRACCHUS BABEUF och hans anhängare (»demokraterna»), som var upphofvet till detta förslag, — utan hvarje praktiskt resultat¹.

Då efter julirevolutionen (1830) den s. k. regenerationen begynte i de schweiziska kantonerna, uppväxte snart ett ganska starkt demokratiskt och radikalt parti, som ansåg det vara en nödvändig konsekvens af den i de nya författningarna proklamerade folksuveränitetsprincipen, att folket omedelbart deltog i stiftande af alla lagar, ej blott författningslagar. Detta parti fordrade obligatoriskt referendum och äfven initiativ: då folket hade tillerkänts rätten att omrösta om författningen, hvarför kunde det då icke anses skickadt att omrösta jämväl om lagarna, som voro af mindre ingripande betydelse och lättare att bilda sig ett omdöme om? Å andra sidan funnos ifriga försvarare af det nyinförda

---

être exclusivement appelée *représentative*, parce qu'elle n'est pas moins *démocratique* que *représentative* . . . . le député sera revêtu d'un double caractère. Mandataire dans les lois qu'il devra proposer à la sanction du peuple, il ne sera représentant que dans les décrets; d'où il suit que le gouvernement français n'est représentatif que dans toutes les choses que le peuple ne peut pas faire lui même.» (ESMEIN, sid. 267). — Den nu gällande schweiziska förbunds författningen (af 1874) skiljer i sin Art. 89 mellan förbunds-»lagar» (»Bundesgesetze, lois fédérales»), hvilka äro underkastade fakultativt referendum, samt förbunds-»beslut» (»Bundesbeschlüsse, arrêtés fédéraux»), af hvilka senare endast vissa, nämligen de, som äro »af allmän räckvidd och ej af trängande karaktär», kunna drabbas därpå.

¹ Se CURTI, sid. 85 ff.; KELLER: *Das Volksinitiativrecht nach den Schweizerischen Kantonsverfassungen*, Zürich 1889, sid. 30 f.

representativa systemet¹. Resultatet af striden mellan dessa båda motsatta ståndpunkter blef till en början en kompromiss: införandet af det s. k. *vetot*, hvarur sedermera det fakultativa referendum framväxte. Vetot tillkom snarast som ett skydd för anhängarna af det representativa systemet gent emot krafvet på direkt lagstiftning genom folket i oobligatorisk form.

Så var fallet i *S:t Gallen*, den första kanton i Schweiz, som antog *vetot* (1831) genom följande bestämmelse i dess samma år till folkomröstning framlagda författning²: »Das Volk des Kantons ist ein souveränes Volk; die Souveränität, als der Inbegriff der Staatshoheit und der obersten Gewalt, ruht in der Gesamtheit der Bürger. Das Volk übt in Folge dessen das Gesetzgebungsrecht selbst aus und jedes Gesetz unterliegt seiner Genehmigung. Das Recht dieser Genehmigung übt das Volk dadurch aus, dass es nach Erlassung eines Gesetzes binnen zu bestimmender genügender Frist in seiner Mehrheit die Anerkennung und Vollziehung eines Gesetzes vermöge seiner souveränen Gewalt verweigern kan.» Som förebilder återopade man dels de romerska folktribunernas veto, dels monarkens veto uti en konstitutionellt styrd stat³. Däremot kan icke påvisas, att man vid detta tillfälle haft i tankarne den under revolutionen i 1793 års författning framkomna snarlika vetoformen⁴ (folkets rätt till »reklamation»).

Om det i *S:t Gallen* införda vetot gällde närmare: lagarna träda i kraft 45 dagar efter antagandet af Stora rådet, såvida icke inom denna tid sanktion förvägras af folket. Så snart 50 medborgare i en politisk kommun fordra sammankallandet af den kommunala församlingen, måste denna begäran villfaras⁵, och

¹ Jfr ROUSSEAUS ståndpunkt: å ena sidan fordran på direkt lagstiftning genom folket; å andra sidan resignation inför det representativa systemet, åtminstone i större stater.

² Ang. tillvägagångssättet därvid se sid. 212 not 3.

³ Jfr härmed JELLINEKS yttrande (*Allg. Staatslehre*, 1900, sid. 669), att man med fog kan likställa folkets ställning med hänsyn till lagstiftningen i en referendum-demokrati (med obl. referendum och initiativ) med monarkens i den konstitutionella monarkien.

⁴ CURTI: Zur Geschichte der Volksrechte. St. Gallische Erinnerungen an die Jahre 1830 und 31. Zürich 1881 (Abdruck aus der »Züricher Post») sid. 15 ff.

⁵ Författn. Art. 137.

beslut fattas, huruvida veto skall inläggas mot den utfärdade lagen eller icke. Om majoriteten af de röstberättigade medborgarne i kantonen rösta mot lagen, är denna fallen. De icke-röstande räknas såsom röstande ja¹.

Proceduren är något enklare än den i 1793 års författning, men ännu är skillnaden mellan vetot och det moderna referendum stor. Att fordra majoritet af samtliga *röstberättigade* för vägran af sanktion är något helt annat än att blott fordra majoritet af de *röstande* därför. I förra fallet blir faktiskt folkets rätt på långt när ej så effektiv som i det senare.

Ett liknande veto infördes vidare i *Baselland* (1832) samt i *Lucern* (1841), men då det i sistnämnda kanton kunde användas vid den liberala regeringens störtande, råkade det snart i misskredit hos de liberala äfven i andra kantoner, och började — egendomligt nog — betraktas som ett de konservativas partivapen mot reformer. År 1842 försökte en konservativ fraktion att införa det i Zürich, men misslyckades. Liberalerna betraktade steget som reaktionärt och motsatte sig förslaget, hvarför frågan föll².

På någon utsträcktare användning af Landsgemeinde-systemet eller af det gamla federativa referendum (återinfördt i Graubünden 1803 och i Valais 1815) tänkte ingen. *Valais* afskaffade 1839 denna äldre form af referendum (med röstberäkning efter »Zehnten») och lät istället införa en form af veto, hvad man skulle kunna benämna det obligatoriska vetot: inom 30 dagar efter hvarje lags promulgerande sammankallas, i och för omröstning om densamma, de kommunala församlingarna i kantonen (alltså ingen särskild begäran därom erforderlig). Majoriteten af *Valais* medborgare kunde därvid förkasta de framlagda förslagen³. Härifrån togs steget af samma kanton direkt till det moderna *obligatoriska referendum* (1844), som sålunda, med hänsyn till frågor af vanlig lags natur, för första gången var i någon schweizisk kantonsförfattning föreskrifvet: »Les lois, les capitulations militaires et les décrets de finance et de naturalisation seront référées aux assemblées primaires,

¹ Författn. Art. 141.

² CURTI, sid. 142 ff.

³ STÜSSI: *Referendum und Initiative in den Schweizerkantonen*, Zürich 1893, sid. 62.

et ne seront exécutoires qu'après avoir été adoptés par la majorité des citoyens qui auront pris part à la votation»¹. Experimentet blef emellertid ej af lång varaktighet, ty redan 1848 upphäfdes nämnda bestämmelse.

Det s. k. vetot var sålunda den form af direkt lagstiftning, som hufvudsakligen varit i bruk under denna period. Från början resultatet af en kompromiss var det föga lämpadt att gifva ett verkligt uttryck för folkopinionen och skulle snart ersättas af en modernare form, det fakultativa referendum.

Redan under denna period framkom emellertid en form, som, ehuru äfven den ej så skarpt] afgränsad mot vetot (»det fakultativa vetot»), dock ansetts tydligare förebåda såväl det kommande fakultativa referendum som äfven initiativet. I kantonen *Vauds* författning af 1845 insattes en bestämmelse, att de kommunala församlingarna hade att omrösta om »toute proposition qui leur est soumise par le Grand Conseil agissant spontanément ou sur la demande de 8,000 citoyens actifs»². Här fanns först och främst den nyheten att rådet äger att bestämma, när en lag skall föreläggas folket till omröstning (senare kalladt fakultativt referendum efter beslut af rådet). En bestämmelse af samma slag insattes (1846) jämväl i Berns författning (art. 6): »Die politischen Versammlung der Stimmen ab über diejenigen Gegenstände, welche ihnen durch Gesetz zur Entscheidung übertragen werden»³. Men vidare innebar föreskriften i *Vauds* författning, att rådet kan anordna folkomröstning om en lag, *efter begäran därom af 8,000 aktive medborgare*. Detta är att betrakta som ett initiativ, »ehuru af Stora rådets maktområde ej fullständigt oberördt»⁴.

Den egentliga skillnaden mellan vetot och det fakultativa referendum — praktiskt taget — låg däruti, att vid det förra fordrades alltid ernådd majoritet af samtliga *röstberättigade* för vägran af sanktion, vid det senare åter vanligen endast majoritet af de

¹ Valais författn. af 1844 (Art. 72), anförd hos FRANSCHINI, sid. 14.

² STÜSSI, sid. 60.

³ Denna bestämmelse förblef en död bokstaf i författningen till 1869. STÜSSI, sid. 11.

⁴ CURTI, sid. 157; jfr KELLER, sid. 40.

(nej-) *röstande*. Ty den skillnaden — att vetot endast innebar något *negativt* (= vägran af sanktion), medan det fakultativa referendum däremot tillika kan innebära något *positivt* (= gifvande af sanktion, om majoritet af de ja-röstande erhållits) — är af rent teoretisk natur¹.

»Vetot är af betydelse, *politiskt*, såsom kompromissform mellan det rent representativa systemet och det demokratiska, som afser att förlägga den lagstiftande makten hos folket; *statsrättsligt*, såsom ett med referendum och initiativ likartadt rättsinstitut i den direkta folklagstiftningens tjänst; praktiskt däremot finnes det icke mera, ty det har ersatts af referendum och initiativ»².

Under det att författningsreferendum knappast kan anses ha sitt upphof i Schweiz, måste man däremot beteckna de nu skildrade ansatserna till uppkomsten af lagreferendum i kantonerna såsom resultat af en inhemsk schweizisk utveckling. Visserligen var den under revolutionen proklamerade folksuveränitetsprincipen i allmänhet den teoretiska utgångspunkten för de demokratiska reformerna. Men härtill kommo andra och praktiska skäl: bristfälligheter i det schweizarne påtvungna representativa systemet, som ej hos dem hade inhemska rötter, ovana vid dess tillämpande och oförmåga hos de kantonala råden att stå i kontakt med folkmajoriteten³. Allt detta gjorde, att så snart under loppet af 1830-talet den allmänna valrätten blifvit genomförd i de representativa kantonerna, krafvet på allmän *rösträtt* i mera vidsträckt bemärkelse (*rösträtt* ej blott = *valrätt*), som, åtminstone i princip, varit en urgammal schweizisk institution (jfr Landsgemeinde-institutionen), snart gjorde sig gällande.

C. Utvecklingen af det schweiziska lagreferendum (1849—1874):
det obligatoriska referendum; vetot och det fakultativa referendum; initiativet.

Efter 1848 uppstod till en början inom några kantoner ett visst bakslag i den demokratiska utvecklingen, men snart vidtog

¹ KELLER (sid. 67 ff.) håller på denna skillnad mellan vetot och det fakultativa referendum!

² KELLER sid. 39.

³ LOWELL, II, sid. 245 ff.

demokratiseringen på nytt för att med 1860-talet ta en ny väldig ansats inom kantonerna. Därmed är öfvergången skedd inom de flesta af dessa från den rent representativa statsformen till den representativt-demokratiska. JELLINEK kallar dessa kantoner för »representativa demokratiska republiker med omedelbart-demokratiska institutioner»¹. Den fulländade »referendum-demokratien», som med obligatoriskt eller fakultativt referendum jämväl förenar omedelbart initiativ för folket till lagars stiftande, är förverkligad.

1. *Det obligatoriska referendum.*

Det var en af Landsgemeindekantonerna, *Schwyz*, som med afskaffande af Landsgemeinde-systemet² (istället förelades lagarna de 13 »Kreisgemeinde» till omröstning) först under denna period öfvergick till det obligatoriska referendum, hvilket skedde år 1848 (samma år hade Valais afskaffat det 1844 antagna obligatoriska referendum och öfvergått till det representativa systemet). Den absoluta majoriteten, inom hela kantonen, af de i krets församlingarna röstande medborgarne faller utslaget. Samtidigt infördes författningsinitiativ (tillkommande 2,000 medborgare), men ej laginitiativ.

Graubünden, som ända till 1852 bibehållit sitt gamla federalistiska referendum, med afgörande af kommunerna efter skattekvot, ombildade nämnda år detta referendum i modern anda till ett obligatoriskt referendum, genom att istället låta majoriteten af de röstande inom hela kantonen bli utslagsgifvande vid omröstningarna. Det var alltså en f. d. Landsgemeindekanton och två kantoner, där det äldre schweiziska referendum gällt, som först ansågo sig skickade att öfvergå till det obligatoriska referendum.

I *Valais* återinfördes (1852) en, ehuru blott partiell, form af obligatoriskt referendum: icke lagar i allmänhet utan blott »beslut angående ändring af grunderna för det bestående finanssystemet och höjning af skattefoten» blefvo underkastade referendum. Här möter för första gången enbart ett s. k. »finansreferendum». Samtidigt

¹ *Allg. Staatslehre* 1900, sid. 666.

² Äfven Zug afskaffade 1848 sin Landsgemeinde och antog det representativa systemet, dock utan referendum.

infördes i kantonen författningsinitiativ, tillkommande 6,000 medborgare.

Neuchâtel får obligatoriskt finansreferendum (1858) för »tout emprunt ou engagement financier dépassant la somme de 500,000 francs»¹; äfven *Vaud* inför ett liknande finansreferendum (1861).

2. Vetot och det fakultativa referendum.

De i *Thurgau* (1849) och *Schaffhausen* (1852) införda formerna af folkomröstning voro intet annat än det gamla vetot: majoritet af de röstberättigade var erforderlig. Däremot var tydligen den i *Solothurn* (1856) antagna formen det moderna fakultativa referendum: 3,000 röstberättigade kunde inom 30 dagar fordra folkomröstning om lagar, beslut m. m.; majoriteten af de röstande afgjorde öfver antagande eller förkastande af de framlagda förslagen. Äfven om denna form användes emellertid benämningen veto², som tycks vara den vanliga termen långt fram i tiden jämväl för att beteckna det fakultativa referendum.

Det i *St. Gallen* 1831 införda vetot blef vid författningsrevisionen af 1861 moderniseradt: den absoluta majoriteten af de röstande fäller utslaget, men röstplikt föreligger. Enl. *Lucerns* författning af 1863 (reviderad 1869) ägde 5,000 röstberättigade med 30 dagars frist veto mot lagar och statsfördrag; till förkastande erfordrades den absoluta majoriteten af de röstberättigade.

Det fakultativa referendum blef infördt i den schweiziska förbundsstaten vid författningsrevisionen 1874 (härom se nedan).

3. Initiativ i förening med referendum.

Redan 1852 hade *Aargau* antagit initiativ³ med hänsyn till såväl författnings- som lagändringar (tillkommande i förra fallet 6,000, i senare fallet 5,000 röstberättigade); detta initiativ var dock ej kombineradt med någon form af referendum.

Första gången man finner initiativet (såväl författnings- som

¹ Författn. Art. 39.

² Jfr t. ex. *Srüssi*, sid. 33, som kallar formen i *Solothurn* för veto.

³ Jfr initiativet i *Vaud* (1845); sid. 220.

laginitiativ) uppträda i förening med det obligatoriska referendum är i halfkantonen *Basellands* författning af 1863. Om referendum var föreskrifvet (§ 46): »Alle Gesetze, allgemein verbindliche Beschlüsse und Verträge sollen nach einer dressigtägigen Publikation im Amtsblatte dem Volke in seinen Gemeindeversammlungen zur Annahme oder Verwerfung vorgelegt werden. Hiebei entscheidet die Mehrheit der Stimmenden.»

Lag-initiativet gällde väl upphäfvande eller förändring af bestående lagar eller beslut, men ej antagande af helt nya sådana (§ 87): »Bestehende Gesetze und allgemein verbindliche Beschlüsse sollen theilweise oder ganz abgeändert werden, wenn 1,500 Bürger es verlangen und hierauf die absolute Mehrheit der in gesetzlicher Anzahl in den Gemeinden versammelten Aktivbürger sich dahin ausgesprochen hat.»

Vid alla omröstningar af nu nämndt slag var erforderligt, att den absoluta majoriteten af de röstberättigade deltog i omröstningen (i nödfall kunde böter åläggas för försummelse att deltaga)¹.

Systemet initiativ i förening med obligatoriskt referendum vann snart vidare utbredning, särskildt under åren 1869 och 1870. Förstnämnda år -- »folklagstiftningens stora år»² — infördes det i *Zürich* — i sin kanske fullständigaste, ännu gällande form — samt i *Thurgau* och *Solothurn*; året därpå jämväl i *Aargau*. 1869 hade äfven *Bern* infört obligatoriskt referendum, men ej initiativ (skedde först 1893).

Liksom uppkomsten af författningsreferendum i kantonerna på 1830-talet efter hand hade medfört nämnda institutions öfverflyttning på själfva förbundsstaten (1848), så gjorde sig snart krafvet gällande — särskildt efter den demokratiska utvecklingen i kantonerna i slutet af 1860-talet — att jämväl i förbunds författningen införa lagreferendum. Af det radikala partiet förordade somliga det obligatoriska referendum; andra åter ansågo vetot erbjuda tillräckliga garantier för tillgodoseende af folkets omedelbara lagstiftningsrätt i förbundet³. Man stannade till sist vid mellan-

¹ § 88.

² CURTI, sid. 213.

³ Se CURTI (sid. 244 ff.).

formen af dessa båda, det fakultativa referendum, hvarjämte initiativ i lagfrågor var upptaget i det förslag till revision af förbundsförfattningen, som år 1872 framlades af det radikala majoritetspartiet. Om det fakultativa referendum var föreskrifvet (Art. 89): »Bundesgesetze, sowie Bundesbeschlüsse, die nicht dringlicher Natur sind, sollen überdies dem Volke zur Annahme oder Verwerfung vorgelegt werden, wenn es von 50,000 stimmberechtigten Schweizerbürgern oder von fünf Kantonen verlangt wird.» Initiativ till lagar och beslut tillkom likaledes 50,000 röstberättigade eller 5 kantoner. För sanktion fordrades majoritet af det röstande folket (ej tillika af kantonerna såsom vid författningsreferendum).

Förslaget antogs af förbundsförsamlingens båda råd, men förkastades af folket vid den allmänna omröstningen (12 maj 1872) med 261,072 nej mot 255,609 ja och af 13 kantoner mot 9.

Det radikala partiet, som var ett centralisationsparti och hade sina anhängare hufvudsakligen inom de tyska, protestantiska kantonerna, hade nämligen fått emot sig en koalition, bestående af de konservativa, katolska kantonerna (de flesta af dem tyska) och de radikala, franska (protestantiska) kantonerna, hvilka senare voro motståndare till det härskande partiets centralisationssträfvan- den¹. Först sedan denna koalition brutits genom ett kompromissförslag, lyckades radikalerna erhålla erforderlig majoritet för detta nya förslag, som framlades 1874. Laginitiativet var här alldeles struket, men istället hade — som ett medgifvande åt de demokratiska intressena — det erforderliga antalet röstberättigade i och för begäran om referendum sänkts från 50,000 till 30,000. Där- emot hade antalet kantoner med samma rätt höjts från 5 till 8 (hvilken bestämmelse afsåg att hindra de katolska kantonerna att allt för lätt kunna begagna sig af referendum). Efter att ha antagits af förbundsförsamlingen blef den nya förbundsförfattningen framlagd för folket och vid omröstningen (19 april 1874) antagen

¹ Här må erinras om, att kantonerna Vaud, Genève och Neuchâtel äro franska (äfvén delar af Fribourg, Valais och Bern), Ticino och delar af Graubünden äro italienska, alla de återstående kantonerna äro tyska. Katolska äro: Lucern, Uri, Schwyz, Unterwalden, Zug, Fribourg, Ticino, Valais, Appenzell i Rh. och delvis Solothurn. De öfriga äro öfvervägande eller till stor del protestantiska. SCOBEL: Geogr. Handbuch (1899) s. 295.

med 340,199 ja mot 198,013 nej och af 14 $\frac{1}{2}$ kantoner emot 7 $\frac{1}{2}$ ¹. Det är Schweiz ännu gällande förbundsörfattning. — »Det radikala partiets definitiva seger år 1848 har för alla de politiska institutionerna i Schweiz medfört en demokratisk utveckling, som, särskildt framträdande vid revisionen 1874, sedan dess haft till följd en form af direkt styrelse genom medborgarne, som regelbundet rådfrågats. Intet civiliseradt folk har ännu gått så långt på denna väg. Men den radikala politikens triumf har icke varit tillräcklig för att trygga det radikala partiet vid en oafbruten be-

¹ Till jämförelse må här meddelas omröstningsresultatet i de särskilda kantonerna vid de båda förbundsomröstningarna 1872 och 1874:

	1872.		1874.	
	Ja.	Nej.	Ja.	Nej.
Zürich	49.830	11.463	61.779	3.516
Bern	50.730	22.428	63.367	18.225
Lucern	9.445	17.911	11.276	18.188
Uri	153	4.067	332	3.866
Schwyz	1.640	8.980	1.988	9.298
Obwalden.....	212	2.870	562	2.807
Nidwalden	306	2.138	522	2.235
Glarus	4.697	1.623	5.169	1.643
Zug.....	1.333	3.234	1.797	2.740
Fribourg	5.651	20.680	5.568	21.368
Solothurn.....	9.610	5.966	10.739	5.746
Basel Stadt	5.419	1.244	6.821	1.071
Basel Land	8.287	1.618	9.236	1.428
Schaffhausen	6.230	435	6.596	219
Appenzell A. Rh.	3.804	6.375	9.858	2.040
Appenzell I. Rh.	197	2.546	427	2.558
St. Gallen.....	22.534	22.505	26.134	19.939
Graubünden	8.390	11.206	10.624	9.492
Aargau	24.962	15.289	27.196	14.558
Thurgau	17.484	3.467	18.232	3.761
Ticino	5.871	6.902	6.245	12.507
Vaud	3.318	51.465	26.204	17.362
Valais	3.005	19.686	3.558	19.368
Neuchâtel.....	7.960	9.066	16.295	1.251
Genève	4.541	7.908	9.674	2.827
Summa	255.609	261.072	340.199	198.013
Antal kantoner	8 $\frac{3}{2}$	11 $\frac{4}{2}$	12 $\frac{3}{2}$	7 $\frac{3}{2}$

Uppgifterna från WIRTH: *Allg. Statistik der Schweiz*, Zürich, 1873 och CURTI: Eidg. Referendums-Tabelle, 1885.

sittning af makten i alla kantonerna. Under skydd af de nya radikala institutionerna ha de gamla partierna lyckats återtaga styrelsen. För att göra det radikala partiet makten stridig ha de förändrat taktik: med erkännande af de demokratiska konstitutionerna, som antagits af folket, och utan att någonsin försöka att återvända till den gamla regimen ha de vädjat till majoriteten under angrepp, icke på de radikales principer utan på deras administration»¹.

Vi öfvergå i nästa afd. (II) till att söka gifva en framställning af författningsreferendum i Schweiz efter 1874 och dess nu gällande former.

---

¹ SEIGNOBOS: *Histoire Politique de L'Europe contemporaine 1814—1896*. Paris 1897 (sid. 262).

Islands folkrättsliga ställning.

Af

Redaktör **Ragnar Lundborg.**

Det torde ej finnas något land inom det moderna statssystemet, som har en så omtvistad rättslig ställning som Island. Åsikterna därom växla i så högst betydande grad, att under det somliga rättslärderna anse detta land som en provins med viss autonomi eller i likhet med Jellinek som ett statsfragment, andra vilja tillerkänna Island ställningen som suverän stat.

Jag vill här något närmare skärskåda frågan¹ och skall då först undersöka spörsmålet, om Island är stat eller icke stat.

De utmärkande kännetecknen för en stat äro som bekant egen statsmakt, eget territorium och egna undersåtar. Island har egen statsmakt, hvilket jag senare skall visa, samt eget territorium. Det tredje särmerket för en stat, nämligen egna undersåtar är mera omtvistadt. Som jag förut i annan skrift² sökt visa, har Island äfven detta för en stat utmärkande kännetecken. En lagligt fastställd isländsk medborgarrätt finnes icke.

---

¹ Denna uppsats utgör en närmare utveckling af min skrift »Islands staatsrechtliche Stellung» (Berlin 1908).

² Ib. sid 54—55.

Anm. Red. anser sig böra erinra om, att Tidskr. icke genom intagande af denna artikel tagit ställning till i densamma uttalade åsikter, vare sig för eller mot.

Det enda ställe i Islands författningslag, hvori talas om medborgarrätt, är § 4, där det bl. a. heter, att »ingen kan blifva ämbetsman i Island, om han ej har den allmänna infödingsrätten», hvarmed otvifvelaktigt afses, att en och samma medborgarrätt är gällande för Danmark och Island. Nämnas må i sammanhang härmed, att Islands nu gällande författning är oktrojerad, utfärdad af Islands dittills enväldige monark, som samtidigt var Danmarks konstitutionelle konung. Detta sakförhållande torde åtskilligt belysa frågan.

Det är alldeles tydligt, att vid tiden för författningens införande (år 1874) Island hade en särskild medborgarrätt. Då Danmark 1849 erhöll en författning, var det Danmarks mening att få denna att gälla äfven i Island. Detta land protesterade emellertid däremot. Förslaget förelades en af 40 folkvalda och 6 kungavalda bestående församling, som hänsköt det till en kommitté, hvilken med 8 röster mot 1 protesterade mot danska grundlagens antagande i Island och häfdade, att Islands förbindelse med Danmark lagligen endast var knuten till konungens person. Då detta kommitténs beslut blef känt, upplöstes församlingen. Resultatet blef, att hvarken denna författning eller den senare i Danmark reviderade någonsin kom att gälla i Island, hvilket fortfor att till 1874 vara ett enväldigt styrdt land. Ej kunna i en helstat en del af undersåtarna regeras enväldigt, en annan del konstitutionellt. Att så skedde visar, att Danmark—Island ej var någon helstat.

Man kunde då tänka sig möjligheten, att Island var ett enväldigt styrdt dansk biland eller koloni. Ett försök att häfva denna synpunkt gjordes genom den danska lagen af den 2 jan. 1871, stiftad af danska riksdagen och konungen i förening, »om Islands författningens ställning i riket» i bestämd strid med det k. reskriptet af den 23 sept. 1848, hvori lofvades, att grundbestämmelserna om Islands författningens ställning ej skulle blifva slutligt fastställda, förrän en församling inom landet hörts däröfver. I nämnda danska lag kallas Island »en oskiljaktlig del af danska staten med särskilda landsrättigheter». Island protesterade mot lagen af 1871, i det att det rådgifvande alltinget förklarade lagen ej bindande för Island. Ett bevis för att Danmark

strängt taget ej heller gjorde det är, att konungen utfärdade den tre år därefter följande isländska författningslagen *på egen hand* och ej efter beslut i dansk lagstiftningsväg, hvilket ock tydligen visar, att han satt inne med särskild isländsk *statsmakt* och ej handlade som konstitutionell dansk utan som enväldig isländsk konung. Den isländska statsmakten har sedan på intet vis gått förlorad genom författningens införande.

Då isländarna sålunda, som jag ofvan visat, ej voro direkta undersåtar till Danmark och ej heller stodo i indirekt undersåttligt förhållande till detsamma, måste de alltså vara undersåtar till något annat land än Danmark. Någon annan stat än Island själfvt kan då ej komma i fråga. Författningen af år 1874 har ej i detta sakförhållande gjort någon ändring. Den egna medborgarrätt, isländarna hade 1874, hafva de rättsligt än i dag. I realiteten är det emellertid så, att i närvarande stund ej från dansk sida och i följd däraf folkrättsligt *erkännes* någon egen isländsk medborgarrätt. Ett erbjudande från dansk sida om detta erkännande skedde dock i kommissionsförslaget af 1908, hvartill jag senare återkommer. Enligt dess § 3 mom. 5 hörde infödingsrätten till de för Danmark och Island gemensamma angelägenheterna »dock med rätt för hvardera landets lagstiftningsmakt att meddela infödingsrätt med verkan för båda länderna», hvarjämte infödingsrättens gemensamhet enligt § 9 hörde till ärenden, som voro uppsägbara.

Af hvad hittills nämnts framgår sålunda, att enligt min åsikt Island har egen statsmakt, eget territorium och egna undersåtar, hvarför *Island sålunda är en stat*.

Nästa fråga är då: Är Island en icke suverän eller en suverän stat?

För att besvara denna fråga behöfver man gå långt tillbaka i Islands historia.

Sedan Island i midten af 800-talet upptäckts af en svensk viking, började rätt snart en utvandring dit af norska höfdingar med deras husfolk; äfven några svenska stormän, men endast en dansk sådan flyttade öfver till ön. År 930 grundades en republik med aristokratisk författning, som ägde bestånd under mer än tre århundraden.

Släktfejder försvagade dock staten och det var därför ej svårt för det närbesläktade norska folkets monark konung Haakon, som redan länge haft vänskapliga förbindelser med de isländska stormännen, att förmå Island att kora sig till konung. Men så stor var frihetskänslan hos det isländska folket, att det ej blef tal om någon inkorporering af Island i Norge. Ingen traktat i detta syfte afslöts, utan den traktat (sáttmáli) som slöts var en öfverenskommelse mellan Island och konung Haakon personligen. Förbindelsen mellan Island och Norge blef sålunda fortfarande af folkrättslig natur. De båda staterna hade endast gemensam konung och detta blott t. v., hvarför förbindelsen var en personalunion.

En del af Island svor konungen tro och lydnad redan år 1262. Det märkliga dokument, Gamli Sáttmáli, som reglerade förbindelsen mellan Island och dess konung, antogs år 1263 enligt de bevis, som presteras i det år 1908 af Islands arkivarie Jón Þorkelsson och läraren vid dess juridiska högskola Einar Arnórsson utgifna med kommentarer försedda arbetet »Ríkisréttindi Íslands»; och äro nämnda författare då i öfverensstämmelse med den under förra århundradet lefvande framstående isländske statsmannen arkivarien Jón Sigurðsson¹. Dokumentet är af följande lydelse: . . . . .

I Faderns, Sonens och den Helige Andes namn.

Blef detta antaget och samtyckt af all allmogen i Island på alltinget medels handuppräckning.

Att vi bjuda konung Haakon den krönte våra tjänster under de lagbestämmelser, som äro öfverenskomna mellan konungamakten och de undersåtar, som bebo landet.

Den första bestämmelsen är, att vi vilja gälda konungen skatt och tingfareavgift, såsom lagboken bestämmer, och alla undersåttliga skyldigheter, såframt det hålles emot oss, som lofvades emot skatten.

Kallelser utomlands vilja vi icke hafva med undantag för de män, som af våra män på alltinget bortdömas från landet.

¹ Andra förf., ss. Gísli Brynjúlfsson, Konrad Maurer och Björn Olsen, förlägga nämnda dokument till år 1300 eller 1302. I min förut omnämnda skrift gjorde jag det äfven. I det stora hela är det af underordnad betydelse, hvilket år öfverenskommelsen ingicks. Hufvudsaken är, att den har ingåtts, något som är historiskt bevisadt.

Item att lagmän och sysselmän i vårt land skola vara isländska af deras ätt, som fordom hafva uppgifvit godorden.

Item att sex hafsskepp skola utan förfall gå hvar år till landet.

Arf skola utlämnas till isländske män i Norge, huru länge de än hafva stått, så snart rätta arfvingar eller deras ombud komma.

Landöre skall upphöra.

Isländske män skola i Norge hafva sådan rätt som den bästa de där hafva haft.

Item att konungen låter oss få isländska lagar och fred, som lagboken bestämmer och som han tillkännagifvit i sina bref.

Jarlen vilja vi hafva öfver oss, så länge han håller tro mot eder och fred med oss.

Vi och våra arfvingar skola hålla all troskap mot eder, så länge ni och edra arfvingar hålla mot oss denna öfverenskommelse, men lösta (därifrån) om den brytes från eder sida enligt de bästa mäns åsikter.

Isländarnes ed därefter var af följande lydelse:

»Därpå lägger jag handen på den heliga boken och det tager jag Gud till vittne på, att jag tillsvär herre konung Haakon och konung Magnus land och undersåtar och ständig skatt enligt sådan ordning och bestämmelse, som vi nu enats om och vårt öfverenskommelsebref utvisar.

Gud vare mig huld, om jag talar sant, gramse, om jag ljuger».

År 1302 förnyades Gamli Sáttmáli genom öfverenskommelse med konungen, antagen af alltinget och lagrätten¹.

De öfverenskommelser, som här ofvan anförts, voro statsrättsliga öfverenskommelser, ingångna mellan Island och konungen personligen, men ej några öfverenskommelser mellan Island och Norge; förbindelsen mellan dessa båda länder var, som förut framhållits, endast af folkrättslig natur².

¹ Ríkisréttindi Islands, sid. 12. Jón Sigurdsson. Om Islands statsr. Forhold. sid. 23.

² I sitt arbete »Islands statsretlige Stilling» förnekar den danske juristen Knud Berlin, att Island efter öfverenskommelsen med konung Haakon ens blef stat. Han framhåller bl. a. det på Island år 1262 rådande anarkiska tillståndet, som gjorde, att Island ej då kunde uppträda som

Island hade nu blifvit ett konungarike¹, styrdt af en konung med ärftlig makt. Tillsvidare hade det samma monark som Norge, men detta förhållande kunde förändras, då konungaätten utdog; Island hade nämligen endast svurit trohet mot konungen och hans arfvingar². Den lagstiftande makten utöfvades jämte konungen af alltinget.

År 1380 tillträdde genom arf regeringen öfver Island och Norge af konung Olav af Danmark. Därmed började den förbindelse mellan Island och Danmark, som äger bestånd än i dag.

Under tidernas lopp och genom omständigheternas makt kom Island i allt intimare förbindelse med Danmark, unionen blef snart i själfva verket en realunion och så småningom blef Island allt mer och mer betraktadt som ett danskt biland. Någon rättslig grund därför fanns emellertid ej, utan den var endast beroende på den särskildt under dessa tider rådande starkares rätt öfver den svagare. Oldenburgska huset tillträdde regeringen äfven på Island, men ingen blef konung där utan att han särskildt hyllades och öfvertog förpliktelser mot landet. Att Gamli Sättmáli ännu ansågs vara gällande och att med andra ord konungahyllningarna voro ett förnyande däraf finnas många bevis på. År 1649 uttalas det i alltingsboken som »hela lagrättens önskan och bön, att Hans Maj:t ville enligt den gamla isländarnes öfverenskommelse från den tid, då skattebetalandet antogs beträffande Island³, anställa isländska sysselmän, som äro gudfruktiga, rättsinniga och skickade att främja lag och rätt och landets väl, men lagrätten undanbeder landet utländska sysselmän.» Detta lagrättens uttalande är äfven af intresse så tillvida, som den räknar Norge och

---

enhet. Sant är att vid denna tid den ene stormannen på Island bekrigade den andre och att det så tillvida råde anarki på ön. Härtill må erinras, att Island utåt dock fortfarande rättsligt sedt var en suverän stat och afslöt som sådan öfverenskommelsen med konung Haakon. Något som Berlin också förbiser är förnyandet af Gamli Sättmáli år 1302. Då råde ej längre några anarkiska förhållanden på ön.

¹ Ríkisréttindi Islands, sid. IV. Sveinn Björnsson: Islands Adressebog, 1910, sid. 3.

² Äfven detta som förut nämnts med viss inskränkning, enligt sista paragrafen i öfverenskommelsen med konung Haakon.

³ Alltså Gamli Sättmáli.

Danmark som utland, ty från några andra utländska länder sändes ej sysselmän till ön¹.

Enväldet infördes på Island år 1662, alltså ett år senare än i Danmark. Detta skedde genom en olaglig med vapenmakt framtvungen hyllning i Kópavogur². Islands folk hade af konungen uppmanats att sända representanter till visst antal för att å alltinget till konungen aflägga arfhyllningsed. Som konungens ombud ej kom tillstädes under den tid alltinget varade, foro de deputerade hem och i alltingsboken för 1662 meddelas detta och framhålles samtidigt, att vederbörande redan förut voro edsvurna under den kungl. arfsordningen i Islands lag, i hvilken meddelas, hvilken som skall vara konung. Kort därefter anlände emellertid konungens ombud och sände bud på de deputerade, som nu samlades i Kópavogur och där den 28 juli aflade arfhyllningseden, i hvilken dock på intet vis finnes nämnt något om »suveränitet och absolut regering». Men efter edsafläggelsen framtog konungens ombud ett dokument på danska och uppfordrade isländarna att underskrifva detsamma. Dessa vägrade emellertid göra detta och underskrefvo först, sedan soldater omringat dem och konungens ombud förklarät, att ingen förändring vore afsedd i Islands ställning, hvarken i afseende på lagstiftning, institutioner eller annat. I det dokument, som nu nödtvunget underskrefs, hette det bl. a.: »Ty stadfästa och bekräfta vi alla och en hvar, tillika med de andra Hans Majestäts trogna undersåtar, med detta vårt öppna bref högstbemälde Hans Kunglig Majestät som en absolut suverän och arfherre, hans arfsrätt till Island och dess underliggande insuler och öar samt alla jura majestatis, absolut regering och alla regalia, som Hans Kungliga Majestät och hans Majestäts äkta lifsarfvingar och deras äldsta descendenter och efterkommande, så länge någon däraf är till på manliga eller kvinnliga linien, uti förbemälde akt af samtliga Danmarks och Norges rikes ständer är gifven och öfverlåten»³. Kongsloven fick däremot aldrig på Island gällande kraft.

¹ Äfven i våra dagar benämnes Danmark utland på Island.

² Ríkisréttindi Islands, sid. 120. Min skrift »Islands statsrechtl. Stellung», sid. 34. Rolf Nordenstreng: Nordisk Familjebok, art. Island, spalt 942.

³ Ríkisréttindi Islands, sid. 145.

Efter enväldets införande kom Island att mer än förut bli betraktadt som ett underordnad land. Det skulle föra mig för långt att här redogöra för dess ställning under de tider, som nu följde, utan må här endast nämnas, att isländarne ansågo, att Gamli Sättmáli ej var upphäfd. Under 1800-talet började häftiga författningsstrider under ledning af Jón Sigurdsson. Jag har redan förut omnämnt den danska lagen af 1871, som dock på intet vis har gällande kraft i Island, samt införandet af författningen af 1874, med tillägget af 1903, hvarigenom Island blifvit i viss mening en konstitutionell monarki.

Den enda fortfarande *rättsligt* bindande akt, som reglerar förhållandet mellan Island och Danmark är Gamli Sättmáli. Genom författningen af 1874 afstod den hittills på Island enväldigt härskande konungen i vissa fall från denna enväldsmakt, nämligen beträffande de s. k. Islands särskilda angelägenheter, som dock omfatta så godt som allt utom utrikesväsendet och försvarsväsendet¹. I handhafvandet af de icke särskilda angelägenheterna är konungen rättsligt fortfarande enväldig och beslutar däri utan alltingets hörande, hvilket hvad utrikesväsendet beträffar i realiteten är detsamma som att Danmark sköter detta. Försvarsväsendet har Island dock ej gemensamt med Danmark. Island har nämligen inga soldater och någon dansk militär finns där ej heller.

De traktater, som Danmark ingår med främmande makter, gälla ej för Island, om detta ej särskildt framhålles i desamma, och för att en dylik traktat skall gälla för Island måste ett offentliggörande däraf ske genom Islands minister, hvarvid traktaten meddelas in extenso samt tryckes i Islands officiella tidning för

¹ I författningslagens första paragraf står bl. a.: »I alla angelägenheter, hvilka i öfverensstämmelse med lag om Islands författningsenliga ställning i riket af den 2 januari 1871 § 3 äro särskilda för Island, har landet sin egen lagstiftning och förvaltning, sålunda att den lagstiftande makten är hos konungen och alltinget i förening, den utöfvande makten hos konungen och den dömande makten hos domstolarna.» Som synes uttalas hvarken i denna paragraf eller någon annanstädes i grundlagen, att »Island är en oskiljaktig del af danska monarkien.» Att Island ej direkt protesterade mot hänvisningen till lagen af år 1871 beror därpå, att det| så kort tid förut protesterat mot giltigheten af densamma i dess helhet. Grundlagen af 1874 var som nämnts oktrojerad, så att i dess tillblifvande hade Island ingen del.

kungörelser. Innan Island upptages i en dylik traktat, vänder sig den danska regeringen till den isländska med förfrågan, om Islands upptagande däri är önskvärdt. Det är ej uteslutet, att Island ock på egen hand kan sluta dylika öfverenskommelser med främmande makter. I en isländsk lag af 1907, godkänd af konungen, bemyndigas nämligen Islands minister att träffa öfverenskommelser med främmande stater angående betalning af fyrafigter för de till fiske vid de isländska kusterna utsända skeppen. Bland utländska makter räknas där otvifvelaktigt äfven Danmark¹.

Konungen har vid sin sida som ansvarig isländsk rådgifvare en minister bosatt i Reykjavik. Han är isländsk och ej dansk ämbetsman samt ansvarig inför alltinget. Så ofta förhållandena det fordra far han till Köpenhamn, där han för konungen i danska statsrådet *föredrager* de viktigare isländska ärendena, som emellertid ej *förhandlas* därstädes. Ej heller deltagar Islands minister i de danska ministerkonferenserna. Hans utnämning kontrasigneras ej af Danmarks konseljpresident utan af honom själf.

Af hvad jag nu här ofvan anfört, anser jag framgå, att Island i närvarande stund de jure är en suverän stat stående i personalunion med Danmark. Detta erkännes dock ej af den ena parten Danmark och Island är ej heller för närvarande folkrättsligt erkändt som stat.

Det nuvarande tillståndet är i längden ohållbart, hvilket erkännes af båda parterna. Konungen tillsatte därför under sitt besök i Island 1907² en dansk-isländsk kommission bestående af 13 danska riksdagsmän och 7 isländska alltingsmän med Danmarks konseljpresident till ordförande och Islands minister till vice ordförande, hvilken kommission fick i uppdrag att utarbete ett förslag till ordnandet af förhållandet mellan Danmark och

---

¹ Af ej politisk betydelse, men dock värdt att nämnas i detta sammanhang, är att Danmark och Island ej stå ens i tullunion med hvarandra. Danmark belägger dock ej isländska varor med tull, men Island tullbelägger danska varor.

² Som betecknande för monarkens uppfattning af Islands ställning må nämnas, att han under ett tal i Island benämnde Danmark och Island »de två rikena».

Island. Densamma framlade i maj 1908 ett förslag, som ehuru det ej antogs af isländska alltinget och i följd däraf aldrig behandlats af danska riksdagen helt säkert betydligt kommer att bidraga till lösningen af frågan. Danmark medgaf i detsamma, att lagen af 1871 ej vidare skulle gälla samt har erbjudit sig erkänna Island som stat. I anmärkningarna till förslaget heter det nämligen: »Om ofvanstående lagutkast antages af såväl riksdagen som alltinget och upphöjes till lag, kommer det statsrättsliga förhållandet mellan Danmark och Island att vara fullständigt ändradt från den ståndpunkt, som intages i lagen af den 2 januari 1871. I stället för att vara bestämdt genom en ensidig dansk lagstiftningsakt, kommer förhållandet för framtiden att vara byggdt på en genom ömsesidig öfverenskommelse åvägabragt gemensam lag, antagen af båda ländernas lagstiftningsmakter, hvilket man också tänkt sig uttryckligen uttaladt i lagens inledning. När man från dansk sida med fullständig enighet har kunnat gå med på såväl detta som till den i § 1 och följande paragrafer närmare angifna nya bestämmelsen om Islands framtida ställning som ett fritt och själfständigt, oafhändeligt land förbundet med Danmark genom gemensam konung och de i § 3 nämnda gemensamma angelägenheterna, genom hvilken ordning Island är ställt vid sidan af Danmark som en särskild stat med full rådighet öfver alla ej uttryckligen som gemensamma betecknade angelägenheter, så är detta, som de danska medlemmarna önska uttala, ej grundadt i något erkännande från dansk sida af de från isländsk sida uppställda historiska och statsrättsliga utalandena, utan endast i den lefvande önskan att tillmötesgå isländska folkets kraf på nationell och politisk själfständighet och för att genom detta vittnesbörd om det danska folkets respekt för nationalitetens kraf aflägsna hvarje fruktan på Island för att man från dansk sida skulle nära någon önskan om att direkt eller indirekt påtvinga Island något förmynderskap.»

Förslaget gick ut på att endast konungens person, tronföljden, utrikesärendena och försvaret skulle obligatoriskt vara gemensamma för all framtid, konungen skulle antaga titeln »konung af Danmark och Island» samt det finansiella mellanhafvandet mellan de båda länderna afvecklas på så sätt att Danmark en gång för

alla utbetalade till Island 1 1/2 mill. kr. Beträffande de i öfrigt gemensamma ärendena »undersåtarnas fiskerirättigheter», infödingsrätten, myntväsendet, högsta domstolen samt handelsflaggan kunde 25 år efter lagens trädande i kraft såväl riksdagen som alltinget begära en revision. Ledde den ej till förnyad öfverenskommelse inom utgången af 3 år, kunde begäran om ny revision framställas efter ytterligare 5 år. Lyckades man då ej uppnå enighet under loppet af 2 år, hade konungen skyldighet bestämma efter hänvändande i dylikt fall från riksdagen eller alltinget, att gemensamheten af nyssnämnda ärenden skulle under en tidsperiod af 2 år vara helt eller delvis upphäfd.

Statsmakten öfver de gemensamma angelägenheterna skulle å Islands vägnar handhavas af Danmark, intill annorlunda blifvit bestämdt genom en af riksdagen och alltinget antagen och af konungen stadfäst lag. Island öfverlämnade sålunda frivilligt dessa ärendens skötsel åt Danmark, men gjorde därigenom ej någon minskning i sin suveränitet, ty i själfva suveränitetens begrepp ligger ju, att den kan inskränka sig själf utan att tillintetgöras.

Hade förslaget antagits af de båda staterna, hade Gamli Sättmáli försatts ur kraft och den rättsligt men ej realiter förefintliga personalunionen förbytt till en realunion. Vidare hade Island blifvit folkrättsligt erkändt, då monarkens antagande af titeln »konung af Island» måst meddelas de andra makterna och Danmark handhafva Islands utrikesärenden endast »å Islands vägnar.»

Men hade Island blifvit en suverän stat? Jag anser, att så hade blifvit förhållandet¹, men meningarna därom äro mycket delade. Förslaget är nämligen i mångt och mycket dunkelt affattadt och gaf också omedelbart upphof till olika tolkningar. Först och främst var det danska namn unionen skulle hafva erhållit, nämligen »det samlade danska riket», missvisande, då jag ej kan finna annat än att Danmark och Island hade blifvit två riken och ej ett. På isländska kallades unionen »Veldi Danakonungs».

¹ Detta uttalades af mig i en tidningsuppsats dagen efter sedan förslaget offentliggjorts, och samma mening förfäktades senare äfven af prof. F. Hagerup. Professor Bredo Morgenstjerne bl. a. anser däremot, att Island enligt kommissionsförslaget skulle ha blifvit en icke suverän stat.

Kommissionens danske sekreterare jur. dr Knud Berlin publicerade efter förslaget offentliggörande en del artiklar, i hvilka han som sin åsikt framhöll, att Island skulle blifva en icke suverän stat och tillsammans med Danmark allt fortfarande bilda ett rike. Ett rätt egendomligt förhållande i förslaget var ock, att den isländska texten ej öfverallt fullt öfverensstämde med den danska samt att Island öfverallt i själfva lagtexten benämnes *land* och att endast i anmärkningarna till detsamma återfinnes det nyssnämnda danska erkännandet af Island som stat. Berlin företrädde nog den härskande uppfattningen i Danmark; och hade förslaget antagits oförändradt, hade det i stället för att göra slut på striden endast gifvit anledning till en långvarig strid om frågan: isländsk suveränitet eller icke suveränitet.

Som nyss nämnts förkastades förslaget af Island. Majoriteten af 1909 års allting beslöt nämligen sådana förändringar i detsamma, att unionen med Danmark i öfverensstämmelse med Gamli Sättmáli skulle bli en personalunion. Minoriteten godkände ej heller förslaget oförändradt utan gjorde åtskilliga förtydliganden i detsamma, gående ut på bestämdt framhållande af Islands statsliga ställning. Minoriteten nöjde sig dock med en realunion. Då alltinget gjort en så genomgripande förändring i kommissionsförslaget, framlade danska regeringen ej detsamma för riksdagen utan ansåg, att Island för sin del förkastat det.

Dansk-isländska kommissionen har haft sin kanske största betydelse däri, att den visat, att Danmark nu är villigt underhandla med Island och erkänna detta som stat samt därigenom frångå den ståndpunkt det häfdade 1871. Det torde nu vara endast en tidsfråga, när nya förhandlingar komma att återupptagas mellan de båda staterna i och för slutligt ordnande af unionsfrågan.

En bok om Anders Chydenius.

Af

Professor **Eli F. Heckscher.**

Bibliotekarien Schaumans ståtliga volym¹, bl. a. prydd med ett utsökt porträtt af Chydenius och några facsimiler, är resultatet af mer än ett årtiondes forskningar och meddelar ett material till kännedomen om Chydenius, som i förening med de äldre publikationerna om honom bör kunna sätta äfven den försiktigaste forskare i stånd att bedöma hans betydelse och insats i utvecklingen. Utgångspunkten för bibliotekarien Schaumans undersökningar synes ha varit ett par tidningsuppsatser af den redan 1883 aflidne Robert Castrén, som vid utgifvandet af prof. Palméns upplaga af Chydenius' Politiska skrifter (1880) omtalade tillvaron af några otryckta arbeten. Återfinnandet af dessa var första resultatet af bibliotekarien Schaumans forskningar, och jämte vissa andra otryckta, men för Castrén tydligen okända skrifter af Chydenius utgöra de urkundsafdelningen i den föreliggande boken. Herr Schauman fortsatte emellertid sitt arbete med mera rent biografiskt syfte och företog för detta ändamål vidlyftiga undersökningar i särskildt svenska arkiv och bibliotek samt lyckades därigenom hopbringa ett högst betydligt, hittills okänt biografiskt material.

---

¹ Georg Schauman. Biografiska undersökningar om Anders Chydenius jämte otryckta skrifter af Chydenius. (Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. LXXXIV.) Helsingfors 1908. XI + 645 ss.

Detta utgör underlaget för arbetets deskriptiva afdelning, som dock till stor del är upptagen af citat och utdrag. Boken framträder nu som en delvis mycket välbehöflig komplettering till den föregående hufvudkällan för Chydenius' biografi, nämligen prof. Palméns utförliga inledning till upplagan af hans skrifter (utgifven i bokform, förkortad men knappast förbättrad, till Chydenius-jubileet 1903); och det nya arbetet inskränker sig afsiktligt till en framställning af de nya bidragen till Chydenius' biografi.

I afseende på forskningarnas grundlighet, samvetsgrannhet och noggrannhet är bibliotekarien Schaumans arbete, såvidt man kan döma utan jämförelse med arkivmaterialet, i alla hänseenden mönstergillt och utgör en verkningsfull kontrast mot prof. Palméns upplaga; de ofta i hög grad skadade manuskripten ha restituerats med stor framgång, och nästan hvarje outgifven rad af eller om Chydenius har med diplomatisk noggrannhet lagts inför allmänhetens ögon. Resultatet är en biografisk materialsamling, som skulle ansetts tillfyllestgörande äfven om den gällt något af mänsklighetens stora namn¹.

Värdet af ett sådant arbete är ju tydligt. Huruvida Chydenius' betydelse varit så stor, att en biografi i denna skala verkligen varit nödvändig, är en fråga som svårligen kan besvaras fullt objektivt. I vissa fall kan man dock ej tillbakahålla ett intryck, att något mindre skulle varit tillräckligt. Sålunda meddelas i själfva framställningen in extenso efter protokollen — såvidt man kan se — *hvarje* yttrande af Chydenius såväl i prästeståndet

¹ I förbigående må påpekas, att Chydenius' framställning af produktplakatets förhistoria (s. 176) är felaktig och har missledt hans biograf (s. 179). För det verkliga händelseförloppet och Chydenius' framställning däraf får jag hänvisa till min uppsats Produktplakatet och dess förutsättningar, i Historiska studier, tillägnade Harald Hjärne (1908 — utg. alldeles samtidigt med föreliggande arbete) s. 50. Det memorial af EMANUEL SWEDENBORG, hvarom bl. a. hos Chydenius och herr Schauman är fråga, gällde ej produktplakatet, utan utländska »expediters» rätt att köpa järnet i bergslagen. Swedenborgs intresse för ekonomiska frågor inskränkte sig långt ifrån till de ämnen, som beröras i d:r Sjöstrands uppsats i denna tidskrift (1908, s. 144); särskildt förde hans intresse för bergsbruket honom in på flera handelspolitiska frågor och föranledde inlägg ej blott om »expediterna» både 1723 och 1726/7, utan äfven om handelsbalansen det förstnämnda året (jfr min nämnda afh. s. 41 not).

som i de deputationer, hvori han deltog; och i afseende på besvärsdeputationen vid 1765/66 års riksdag går författaren så långt, att han i själfva sin framställning eller noterna därtill inrycker aftryck af Chydenius' yttranden *både* enligt originalprotokollet och enligt konceptprotokollet, då de förete olikheter. I fråga om verkligt viktiga inlägg vore ju detta fullt berättigadt, men ingen skillnad göres på stora och små frågor; och på grund af ämnenas mångfald blir förf:s redogörelse för frågornas förhistoria därtill helt naturligt ofta så summarisk, att ett inträngande i dem nu i hvarje fall förutsätter, att man går till de uttryckta källorna.

I afseende på det sakliga innehållet i arbetet kan man i stort sedt särskilja tre olika partier, först Chydenius' rent politiska insatser främst vid 1765/66 års riksdag men äfven vid riksdagarna 1778/1779 och 1792, vidare hans förut föga kända prästerliga verksamhet i Gamla Karleby och slutligen hans ekonomiska skriftställer. Detta uttömmes visserligen ej på långt när ett lif, som ägnades åt allt mänskligt från opieberedning till religionsfrihet, men det innefattar nog det allra mesta af hvad som ger Chydenius någon betydelse för eftervärlden.

Kännedomen om Chydenius' politiska verksamhet har i många punkter vidgats genom bibl. Schaumans framställning, och särskildt har intrycket af hans otroliga vitalitet vid 1765/66 års riksdag stärkts genom den inblick man nu fått i alla sidor af hans verksamhet. Frånsedt Chydenius' arbete i bevillningsdeputationen vid denna riksdag har emellertid den nya framställningen knappast visat, att hans inflytande på händelsernas allmänna utveckling varit mer ingripande än man förut antagit; och någon ledande politiker blef han aldrig. Den moraliska värdesättningen af Chydenius' verksamhet särskildt vid den stora mössriksdagen är en annan fråga, som mycket sysselsätter bibl. Schauman. Förf. söker mot Malmström försvara Chydenius för hans utprägladt hämdlystna uppträdande i växeldeputerades och riksrådens mål och anmärker beträffande hans ständiga yrkande på dom genom ständerna i stället för genom vanliga domstolar, att Chydenius' enda fel här bestod i att han ej var före sin tid. Detta är dock alldeles ej träffande, ty det var tämligen allmänt erkänt

under Frihetstiden — såsom framträdde särskildt vid 1751/2 års riksdag — att ständerdomar voro olämpliga, ehuru parti-striderna ständigt framkallade nya fall däraf, till stor del föranledda just af ytterlighetsmän sådana som Chydenius. Bibl. Schaumans bok har ingalunda minskat det intryck man förut fått af mannens partisinne vid den stora mössesegern och i synnerhet af hans ifver för ständertyranni, som för honom otvifvelaktigt vid den tiden stod som ett bålverk mot byråkratismen (se t. ex. hans skrift om folkutflyttningens orsaker § 19), ehuru det visserligen lät helt annorlunda efter Gustaf III:s trontillträde (Schauman s. 547). Särdeles slående är ett af herr Schauman meddeladt yttrande af Chydenius, som går ut på, »att konungens befallningshafvande *allvarligen förbjudas*¹ att inför k. m:t *inkomma*¹ med något, som kan leda till ändring uti de författningar, som af riksens ständer själfve blifvit vidtagne» (s. 98)! Bibl. Schauman afkunnar gärna »eftervärldens» frikännande, då något lagts Chydenius till last; men när han sålunda antagit domarfunktioner, bör det också åligga honom att hålla rättvisans vågskål i jämvikt, med andra ord att bedöma mössledarnas behandling af Chydenius efter samma etiskt-historiska principer, som han anlagt på dennes behandling af hattledarna. Det har han emellertid knappast gjort. Chydenius hade ej blott »inför k. m:t inkommit», utan rent af inför offentligheten framlagt en dräpande kritik af »de författningar, som af riksens ständer själfve» — och det omedelbart förut — »blifvit vidtagne» (i sin skrift »Rikets hjälp genom ett naturligt finanssystem») och var därför otvifvelaktigt brottslig enligt sin egen politiska uppfattning; men icke desto mindre förklarar förf. hans ganska lindriga straff, uteslutning ur ståndet för två riksdagar, »oförtjänt och orättvist inför en dömande eftervärld» (s. 236). Vid sådana faror för domvilla börjar man önska, att eftervärlden skall vara något mindre dömande och att historien — för att citera Hjärne — ej skall försöka sig som justitieråd, utan nöja sig med uppgiften som revisionssekreterare.

Framställningen af Chydenius' prästerliga verksamhet visar honom i synnerhet på gamla dagar som en mycket myndig, orto-

¹ Kurs. af rec.

dox och mot alla slags oordningar ifrande församlingsfader, hvarför denna del af hans verksamhet blir föremål för mera klander af hans biograf än någon annan sida af hans lif. Onekligen öfverraskas man också något af den visserligen mycket mänskliga inkonsekvens, som föranleder ifraren för friheten och fienden till all slags förbudslagstiftning att obevekligt upprätthålla kyrkotukten, hota med stockstraff för försummelse af husförhör, döma till stocken en nattvardsyngling som sparkat upp en dörr, hota med åtal för sen ankomst till kyrkan, bestämna böter för »dans och nattvak» o. s. v.

För sin politiska eller än mindre sin prästerliga verksamhet skulle emellertid Chydenius någonsin ha funnit en biograf. Det är hans nationalekonomiska och politiska skrifter, som gifvit honom hans betydelse; och att han genom dem blef en af Frihetstidens märkligaste författare, har varit erkänt allt sedan hans författareverksamhet första gången behandlades i sammanhang med den allmänna utvecklingen af Frihetstidens ekonomiska åskådningar, i Arnbergs bekanta arbete »Anteckningar om Frihetstidens politiska ekonomi» (1868). Chydenius' sociala och ekonomiska åskådning framträder färdig redan från början och undergår sedan mycket små förändringar, ens i detaljerna; då den dessutom är till ytterlighet rätlinig, har det icke varit svårt att finna den i hans tryckta skrifter, i synnerhet sedan de samlade utgifvits af prof. Palmén (1880). Icke desto mindre äro de af bibl. Schauman nu för första gången publicerade skrifterna (af hvilka han delvis meddelade ett referat redan år 1901) i några fall af betydligt intresse. Chydenius' behandling af tre nationalekonomiska frågor (om myntexport, om förtroendet för riksbanks-sedlarna och om tjänstehjonsstadgan) erbjuder visserligen föga nytt; men den odaterade skriften härom, som af utg. med stor sannolikhet förlägges till åren 1761—62 och som alltså bör ha varit Chydenius' nationalekonomiska förstlingsarbete, är af vikt på den grund, att den visar hans allmänna åskådning fullt utbildad redan då han första gången tager till pennan i samhällsfrågor. Betydligt större intresse har det utförliga svar på finska hushållningssällskapets prisfråga om hindren för den finske landtmannens idoghet (1799), hvilket af utg. nu publiceras efter Chy-

denius' koncept. Det har betydelse ej blott såsom det sista af Chydenius' inlägg i nationalekonomiska frågor, visande att han till det sista fasthöll sin ursprungliga åskådning, t. o. m. delvis i skärpt form, utan än mer, emedan det — såsom utg. anmärker — tillämpar de oföränderliga principerna på ett nytt område, nämligen på agrarpolitiken. De öfriga nu publicerade skrifterna förefalla ej mycket betydelsefulla; däremot lämna onekligen åtskilliga af de i arbetets text meddelade yttrandena och memorialen i stånd och deputationer upplysande exempel på den praktiska tillämpningen af Chydenius' principer.

Hvilka voro då dessa principer? Det vore antagligen att föregripa såväl bibl. Schaumans egna som kanske äfven andra forskares undersökningar att här fördjupa sig i denna fråga; men onekligen har hela det stora arbetet sitt egentliga intresse från denna synpunkt; och ehuru dess författare afsiktligt lämnar den åsido i sin egentliga framställning, har han i slutorden gifvit en synnerligen väl gjord konturteckning till en framställning af Chydenius' sociala och ekonomiska åskådning, sådan den efter hans mening var. Bibl. Schauman finner i Chydenius' *demokratism* själfva hörnstenen i hans åskådning och går flera gånger därefter att förklara hans ståndpunkt såsom rent *socialistisk*. »Chydenius var framför allt demokrat» (s. 487). »Rent socialistiska tankar, så aflägsna från den senare liberalismens som humanitet från klassegoism» (s. 486). »Hela den anda eller ton, som genomgår Chydenii behandling af den sociala frågan, är så starkt demokratisk, att den i vår tid har sin motsvarighet endast i den socialistiska litteraturen» (ss. 487 f.).

Just i Chydenius' sista, nu första gången publicerade skrift har man ett särdeles klart uttryck för hans åskådning. Och en mera genomförd *individualism* får man leta efter. Detta redan rent principiellt. »Det hörer egentligen regenter till att befreda den dygdige och straffa lasten, hvaremot de äga rättighet att uppbära skatt af undersåtare, som bör användas till deras försvar; men erfarenheten visar, huru de tränga sig in uti alla näringsgrenar för sina undersåtare och pålägga dem det ena och förbjuda dem ett annat, hvilket jag ej trott egentligen höra dem till» (Schauman s. 569). I konsekvens härmed använder Chydenius som argument emot hindren för

obesuttenhet: »sådant är ej regeringens omsorg, det må en och hvar af dem själfva [bondsönerna] sörja före» (s. 581); »man säger väl: han kan icke lefva däraf, men han säger: det är min och icke eder sak» (s. 602). Denna åskådning är ju väl bekant, det är den nu så i vanrykte fallna »nattväktarstaten», äfven kallad »Anarchy plus the Constable», för Chydenius' del endast tillökad med kyrkan (s. 626).

Individualismen är i skriften af 1799 också praktiskt genomförd med oblidkelig konsekvens och på sitt mest problematiska område, nämligen jordbesittningens. All offentlig äganderätt till jord är ett oting; det hade »ofelbart . . . varit långt bättre, om intet något Uppsala öde hade varit till» (s. 580); skatteköpen gillas på det lifligaste (s. 579), och t. o. m. kungsgårdarna böra säljas till skatte (s. 604), hemmansklyfningen får framför allt ej hindras, och bördsrätten måste försvinna (ss. 580, 581, 602); all inblandning i böndernas sätt att sköta sin jord eller sin skog skall upphöra (s. 580). T. o. m. i de fall, då Chydenius ogillar en besittningsform, såsom fallet är med hälftenbruk och undantag, afvisar han inblandning, så snart institutet uppstått på frivillighetens väg (ss. 590, 608). Man har alltså här det liberala agrarprogram, som sedan blef verklighet, påyrkadt i sina yttersta konsekvenser; och vill man ha ytterligare bevis för Chydenius' ställning såsom målsman för den kommande liberalismen, finner man dem i hans kuriösa, tydligen samtidiga skrift om Lappmarkernas uppodling, däri han påyrkar hela det väldiga området utstyckning i hemman på en half kvadratmil, att besittas utan någon som helst inskränkning i något hänseende — med andra ord ett yrkande på det ödesdigra slag af »afvittring», som hos oss från och med 1820-talet söder om Lappmarken skapade Norrlandsfrågan. Såsom ett sista exempel på Chydenius' konsekventa fientlighet mot hvarje slag af kollektivhushållning kan nämnas, att han vill afskaffa väghållningsbesväret och ersätta det med legdt lönarbete, hvartill medel skall erhållas genom den mest individualistiska af alla underhållsmetoder, de då i England brukliga vägbommarna och bompennigarna (s. 605). Chydenius' ultraliberala ståndpunkt på industri- och handelspolitikens områden är ju alltför bekant att här behöfva beröras.

Att en sådan åskådning kunnat betecknas som besläktad med den socialistiska, visar hur långt detta uttryck kommit från sin ursprungliga betydelse; Chydenius befinner sig ju alltigenom vid socialismens motpol. Däremot måste man öfvifvelaktigt ge bibl. Schauman rätt i att den *demokratiska* uppfattningen, oviljan och misstron mot »aristokrater» och ämbetsmän, förtroendet och medkänslan för »tjänstehjon» och bönder nästan oberoende af hvad saken i öfrigt gäller, är mycket djupt rotad hos Chydenius och att han tror, att »friheten» skall medföra »största lycka för största möjliga antal»; denna onekligen mycket viktiga synpunkt på Chydenius' verksamhet har ej förut kommit fram så starkt som nu i herr Schaumans bok. Men långt ifrån att detta skulle vara socialism, är det som bekant den ståndpunkt, som intogs af hela den individualistiskt-radikala riktningen i England och andra länder alltifrån upplysningstidens början; och icke alldeles utan skäl talar Anders Schönberg ständigt om Chydenius som »en svensk Rousseau». Då denna statsuppfattning vederlades af utvecklingen, då »friheten» visade sig ej leda till det allmänna bästa, uppstod en ny partidelning, med konservativa och arbetarvänner såsom anhängare af samhällsmyndighetens utsträckning, mot liberala och radikala individualister såsom motståndare däraf. Uppkomsten af en sådan intresse motsats i Sverige fick Chydenius ej upplefva; men uppenbart är, att liberalerna skulle kunnat åberopa Chydenius' auktoritet för nästan alla sina åtgärder utan undantag¹.

Outredd är ännu i allt väsentligt (trots d:r Lilles förtjänstfulla afhandling) den mycket viktiga frågan, i hvad mån Chydenius påverkats af den utländska litteraturen; och förrän detta skett, är det tydligen omöjligt att fälla någon slutlig dom om hans betydelse. Redan nu torde man emellertid kunna våga påstå, att han blifvit något öfverskattad, kanske icke minst af sin senaste biograf. Han utmärktes i hög grad af individualisternas vanliga

¹ Den liberala åskådningens första stöttesten var som bekant uppkomsten af sammanslutningar, som ej skapats genom statens ingripande. Det har därför sitt stora intresse att finna Chydenius vid 1765/66 års riksdag tillstyrka frihet för soldater att idka handverk utan hinder af skråtvånget med den mycket viktiga reservationen: »Dock bör allt missbruk, såsom sammansättningar och societeter af soldater, förekommas» (Schauman s. 100).

tendens att (såsom prof. Westergaard uttryckt det) tro sig kunna lösa alla ekonomiska problem med de fyra räknesätten. Så resonerar han t. ex. i sitt förstlingsarbete — efter hvad det förefaller, med lifligt bifall af sin biograf (s. 45) — som om i frånvaro af lönetaxor en dräng som åstadkommer tre gånger så mycket som en annan skulle få tre gånger så stor lön, ehuru man kunde tycka, att Chydenius, som tillbragt hela sitt lif på landet, skulle ha vetat, att detta aldrig inträffar i verkligheten. I samma skrift redogör han i svaret på andra frågan enligt bibl. Schauman (s. 40) »med synnerlig klarhet för bankens uppgift och dess sedelmynts karaktär samt drager med skoningslös skärpa konsekvenserna därur.» Nu är enligt Chydenius denna uppgift att tillse, »att hvar privat, som vågade dit sina pengar, skulle vara viss, att de där till hans förmån skulle *förvaras, så länge hvar behagade*¹, och vid påfordran utan ringaste svårighet utlevereras»; att banken kallas riksens ständers, betyder enligt honom endast att ständerna gått i borgen för medlens säkerhet. Konsekvensen är, att bankens förvaltning ej får hållas hemlig och att insättarna ha rätt att få ut sina pängar, hvarför man ej kan förvåna sig öfver allmänhetens misstro mot sedelmyntet, då det ej inlöses. Tydliggen utdömer Chydenius här allt bankväsen, som ej följer den gamla girobankens princip, enligt hvilken bankerna bokstafligen skulle förvara det mottagna beloppet och alltså vara utestängda från all utlåningsrörelse; men denna princip var ju öfvergifven hos oss redan 100 år tidigare med inrättandet af riksens ständers bank och försvann småningom öfverallt. Att banken var en statsbank med uppgift bl. a. att utge myntrepresentativ hade Chydenius tydliggen intet begrepp om²; om han haft det, skulle han ha angripit den för dess sätt att fullgöra sin funktion, men icke för att den öfver hufvud ägnade sig åt densamma.

Som nationalekonomisk tänkare kan knappast Chydenius anses — det synes äfven vara bibliotekarien Schaumans mening. Ett genomtänkt ekonomiskt system — en uppfattning af de olika

¹ Kurs af rec.

² I »Rikets hjälp genom ett naturligt finanssystem» (1766) framträder dock en klarare uppfattning (i synnerhet i § 11).

ekonomiska krafternas sammanhang och växelverkan — synes han ej ha ägt, än mindre formulerat; en svag ansats i denna riktning, och redan därför af största intresse, gör blott den briljanta lilla skriften »Den nationala vinsten» (1765). Men han ägde en enastående förmåga att klart se en enda princip — »friheten» i liberal mening — och att genomföra den på alla områden; i ljuset af denna hans ledstjärna syntes invecklade problem enkla och svårlösta gåtor ur stånd att afgöras på mer än ett sätt, i synnerhet då lösningen bestyrktes genom en förvånande kännedom om våra ekonomiska författningars historia och framställdes på ett kristallklart språk, sådant som aldrig ännu användts inom vår ekonomiska litteratur.

Märkliga äro sålunda under alla förhållanden de ting, som den lille komministern i Österbotten utförde, antagligen utan hjälp af djupare studier i utländsk litteratur. Den som känner Frihetstidens sätt att behandla samma frågor som Chydenius tog upp, förvånar sig ej öfver det intryck han gjorde, öfver att den salva af broschyrer, han affyrade under mindre än 1 1/2 år (1765—66), verkade såsom ett bombardemang, »till en förblindad samtids skräck och en upplyst framtids ledning», för att citera den förtjuste Forssells yttrande från liberalismens glansperiod 100 år efteråt.

Däremot kan man icke säga, att Chydenius fått något mera varaktigt inflytande på de ekonomiska idéernas utveckling i Sverige. Hans skrifter under stridsåren voro broschyrer, som glömdes sedan stridsfrågorna något förlorat sin aktualitet, och med Gustaf III:s trontillträde försvagades hos Chydenius liksom hos nästan alla den obetvingliga lust att förbättra världen, som under Frihetstiden behärskat stora och små. Då Arnberg 1868 utgaf sin redan omtalade bok, nyupptäckte han Chydenius för den svenska vetenskapliga världen, såsom man kan se af Hans Forssells bekanta uppsats »Merkantilism» i Svensk tidskrift samma år. Vår ekonomiska litteratur under 1800-talets förra hälft hade också närmast gått i reform-merkantilismens tecken, hvarom särskildt namnen Rabenius och Agardh bära vittne¹; och då en

¹ Jfr FAHLBECK, Die volkswirtschaftliche Litteratur Skandinaviens im 19. Jahrhundert, i festskriften till Schmoller (1908) s. 3.

liberal period slutligen inbröt på litteraturens område, var den knappast medveten om sina inhemska föregångare.

Tillräckligt har redan sagts om bibliotekarien Schaumans bok för att visa, att han genom sitt stora och omsorgsfulla arbete gjort sig förtjänt af tacksamhet från blifvande forskare på ett område som aldrig förlorar sin dragningskraft: de ekonomiska teoriernas historia.

Beskattningsformens inflytande på tobaks- industriens utveckling.

Af

Byråingeniör **Henrik G. Tisell.**

I föregående häfte af denna tidskrift har *Fritz H:son Brock* lämnat en intressant utredning öfver beskattningsformens inflytande på den industriell utvecklingen inom tobaksindustrien, särskildt på maskindriftens, och han har därvid äfven påpekat, hurusom arbetarnes lönepolitik hittills omöjliggjort användningen af vissa arbetsbesparande vickelmaskiner.

Detta motstånd från arbetarnes sida mot införandet af dylika är en företeelse, som återkommer inom ett flertal industrier, såsom exempelvis inom glas- och textilindustrierna, och som försvinner först i den mån arbetarne själfva lära sig inse, hurusom när produktionen kan öfvergå till storindustri dess alster blifva billigare och lättare tillgängliga för dem såväl som för en med prissänkningen i antal allt hastigare växande kundkrets, något som åter medför behovet af ökade arbetskrafter. I England, där detta motstånd särskildt skarpt framträdte inom nästan alla yrkesgrenar, har industri och uppfinnareverksamhet gått påfallande tillbaka, i Amerika, där detta motstånd numera är sällsynt, är uppsvinget lika påfallande. Äfven om Englands tillbakagång jämväl måste skrivas på bl. a. en kortsynt lagstiftnings konto, som särskildt hindrat den elektriska industriens utveckling, är det tydligt, att den i mycket beror just på detta motstånd; uppfinnareverksamheten

upphör, och industrien går tillbaka i länder, där arbetarstammen och fackmännen icke få tillfälle att praktiskt lära känna de nyaste maskinella anordningarne och de eventuella brister hos dem, som uppfinnareverksamheten har till närmaste mål att bortarbota. I sådana länder kan industrien icke i längden uthärda konkurrensen med utlandets, där uppfinnareverksamheten oafbrutet går fram från ett öfvervunnet, fördyrande moment i fabrikationen till öfvervinnandet af ett annat; för dess fortbestånd måste tullförhöjningar vidtagas, som oaktadt de föråldrade produktionsmetoderna tillförsäkra producenterna åtminstone den inhemska marknaden. Finnes råvara inom landet, och är den lika god som utlandets, kan industrien måhända fortbestå en tid, eljest blir läget i konkurrensen allt svårare.

Detta grundvillkor för all industriell utveckling gäller äfven för tobaksindustrien; af mer än ett tecken att döma synes den svenska tobaksindustrien i våra dagar känna konkurrensens tryck växa starkare trots tullskydd och god merkantil ledning, måhända utan att klart förstå anledningen härtill, som dock i grunden icke är någon annan än den naturliga följden af efterblifvenhet å det maskintekniska området.

Inför en omläggning af beskattningsformen framställer sig lätt frågan huruvida och i hvad mån olika beskattningsformer i utlandet visat sig medföra någon inverkan på dess uppfinnareverksamhet eller maskindriften inom yrket.

I sin »Undersökning af tobaksindustrien i Sverige» har *Henning Elmquist* å pag. 63 uppgifvit, att »för framställandet af vickel, särskildt till billigare cigarrsorter, förekomma stundom s. k. vickelmaskiner, men dylika hafva endast i obetydlig utsträckning kommit till användning i Sverige». Denna uppgift afsåg tiden intill år 1899 och har för den sin fulla tillämpning. I Tyskland var denna tid exempelvis blott $\frac{1}{5}$ af arbetarstammen anställd i tobaksfabriker med maskindrif, och för Sveriges vidkommande kan uppgiften ännu anses riktig. Den skrefs emellertid just i eller omedelbart före brytningstiden, då verkligt användbara vickelmaskiner först började framträda och komma till användning; numera äro vickelmaskiner och tobaksberedningsmaskiner i allmänhet föremål för storindustri i Tyskland och Förenta Staterna.

Vi skola i det följande redogöra för hufvuddragen af den utveckling, som försiggått inom tobaksindustrien från handarbete till maskindrift, och vi skola sedan finna, att i denna utveckling och i arbetet för densamma endast vissa länder deltagit och monopolländerna ingalunda i främsta rummet.

Ehuru äfven för rulltobakstillverkning sinnrika maskiner för gas, ånga och vattenkraft konstruerats, knyter sig hufvudintresset dock till de viktigaste fabrikationsgrenarne, tillverkning af cigarrer och cigaretter, och vi öfvergå då till maskindriftens utveckling inom *cigarrfabrikationen*.

I fråga om materialets första behandling, stripning och skärning, kan man säga att uppfinnareverksamheten först med 90-talets början lyckades framkomma med sinnrikt konstruerade maskiner, de flesta af amerikanskt ursprung. Då värdefullare uppfinningar alltid patenteras i Tyskland, är det af ett visst intresse att studera detta lands patentskrifter, och man finner då, att af 41 i Tyskland under åren 1877—1909 beviljade patent å detta område 17 kommo från Förenta Staterna, 12 från Tyskland, 7 från Canada, 4 från England och 1 från Ungern.

Under de sista åren af 80-talet var man lifligt sysselsatt med att söka konstruera användbara vickelmaskiner, men under första hälften af 90-talet synes intresset hafva mattats eller alldeles upphört, till dess att under de sista åren af 90-talet nya konstruktioner börja framkomma, mera användbara och nu också tagna i praktiskt bruk. Äfven här är det endast vissa nationer, som deltaga i uppfinandet, olika på olika områden, beroende på det ofta inträffade förhållandet, att den nation, som framkommit med en banbrytande uppfinning, vanligen får behålla ledningen inom facket. Af 15 i Tyskland patenterade anordningar för utskärning af täckblad kommo under tiden 1877—1909 12 från Förenta Staterna, 1 från Tyskland och 1 från Belgien. Af 54 anordningar för cigarrframställning genom pressning äro däremot 53 från Tyskland och 1 från Amerika.

217 patent under samma tid för vickelframställning och behandling äro fördelade på följande sätt:

från Tyskland.....	112;	från Danmark	2
» Förenta Staterna	67;	» Ungern	2
» England.....	14;	» Holland	1
» Belgien.....	11;	» Canada	1
» Frankrike.....	6;	» Indien	1

I denna uppfinnareverksamhet hafva af monopolländerna Frankrike, Österrike, Ungern, Italien och Spanien blott Frankrike och Ungern deltagit.

I sin sträfvan att framställa mer och mer automatiskt verkande cigarrframställningsmaskiner har uppfinnareverksamheten fått gå samma väg som eljest; det ena lösta problemet har uppställt ett nytt till lösning. Under denna stegvisa utveckling hafva ett flertal sinnrika anordningar konstruerats, af hvilka en del pröfvats i praktiken, en del funnit stor användning under det att andra åter, oaktadt sina förtjänster, icke vunnit spridning. I detta hänseende står man inför samma förhållande som exempelvis inom glasindustrien, där en del förträffliga uppfinningar för pressluftblåsning sedan några år vänta på att tagas i anspråk i praktiken.

Ett af de första stegen mot maskindriften och ett förfarande som i sina hufvuddrag var gällande lång tid framåt var v. Gulpens vickelmaskin af år 1889, vid hvilken man först af den lösa tobaken formar en tillräckligt fast, luften likformigt genomsläppande »inlaga», som sedan förses med »omblad» i maskinen; den framställda vickeln bringas sedan medelst rullduken i en form, där den får hvila till dess täckbladet påviras.

Man fann emellertid snart, att om man för att framställa goda cigarrer ville göra vicklarna »fulla». d. v. s. rika på tobak, blefvo vicklarne hårda och ojämna till följd af tobakens sträfvan att utbreda sig, något som vid handrullade cigarrer var en förtjänst, och samme uppfinnare föreslog 1890 att först pressa tobaken för inlagan.

Tobakens jämna fördelning i vickeln var tydligen det första målet, som skulle vinnas.

1894 föreslog »La Société Anonyme la double cigarière» i Bryssel att framställa vickeln genom att fasthålla den å en spets i sin axelriktning i en tillsluten form och under vridning pålinda täckbladet samt därefter sammantrycka den för formgifning i den utefter längden delade formen.

Nästa steg framåt visar en belgisk vickelmaskin, Lacostes, af år 1896, vid hvilken vickeln rullas mellan skänklar eller gripare, »vickelklor», ungefär som vid rullning mellan fingrar, och förses med täckblad. De så framställda cigarrerna voro redan välformade, inlagan var väl fördelad, draget var godt och produktionen hade tagit ett väsentligt steg framåt. En något förbättrad konstruktion af maskinen kom följande år.

Vickelklorna utbyttes redan följande år af belgaren Reuss mot fjädrande sådana, som lämnade en jämnare, lättroktare produkt, hvarjämte denna maskin arbetade utan det starka buller, som vidlådde de föregående.

År 1898 börjar man ägna sin uppmärksamhet åt tobakens jämnare frammatning och ett tyskt patent visar häri ett framsteg; en annan tysk, v. Pittler, konstruerar en på en helt ny princip byggd vickelmaskin, i det att han utpressar tobak genom ett med trådar försedt munstycke för erhållande af bättre drag i ett med ånga upphettadt pressrum, en metod, som sedan upptagits i olika variationer utan att dock lämna fullgod vara. I en senare konstruktionsform af år 1907 är också förfarandets senare del, pressningen under ångbehandling, utelämnad.

Ett framsteg innebär däremot tysken Schultz' maskin af år 1898. Vickeln bearbetas i denna af 2 par utefter vickelns längd anbragta backar, som ömsevis knåda vickeln under vridning i en enda riktning. Skänklarne, som vid de föregående konstruktionerna visat sig kunna sönderrifva täckbladen, äro här bortfallna.

Hit hade utvecklingen hunnit vid tiden för den Elmqvistska utredningen öfver tobaksindustrien i Sverige, och man kunde väl säga, att då ingen fulländad vickelmaskin ännu framträdte, ingen dylik kunde ännu utföra täckbladets påläggande under en båg-rörelse allt efter önskad konicitet å cigarren.

År 1900 kommo däremot tvenne värdefulla amerikanska vickelmaskiner; den ena, som afsåg att fästa täckbladet och färdiggöra spetsen, förminskade väsentligt den för cigarrens färdiggörande behöfliga tiden, arbetet och kostnaden samt lämnade automatiskt färdiga cigarrer, den andra likaså och använde sig af den nyuppfunna vridningen med backar istället för med klor.

En tredje amerikansk anordning från samma år inför en

ny, praktisk metod för att hålla täckbladet slätt, nämligen med luft-sugning, hvarjämte det omlindas under en kombination af rörelser, som gör det möjligt att linda äfven på midten tjockare cigarrer.

Under det att vid denna tid maskinarbetet blifvit allt vanligare för billig och medelgod vara, har man allt mera öfvergått till att för bästa vara använda handrullning, och nu komma äfven här förbättringar, främst, år 1900, Wertheimers vickelbord, hvilket kan användas såväl vid arbete för hand som för maskindrift, och som kännetecknas af några synnerligen enkla men mycket arbetsbesparande anordningar, bestående af en lämpligt anbragt, bågformig, fjädrande förhöjning å vickelbordet där inlagan upptages, för att hindra dess urfallande, ett fjädrande underlag öfver en urtagning för omblad och täckblad samt glättning medelst borstar.

En något förenklad form af detta vickelbord konstruerades 1903 af amerikanarne Arnold och Cranston, och med dessa konstruktioner lyckades man framställa lättroökta cigarrer.

Cigarrerna få nämligen icke vara för fasta, ej heller för porösa; är inlägget ej jämt fördeladt, så brinner cigarren för dåligt eller för fort. En cigarr med för mycket omblad och för litet inlaga börjar snart kola, ryka och brinna inåt under utveckling af hälsoskadliga förbränningsgaser till följd af att inlagan ej förmår bränna igenom omblad och täckblad. Äfven för fasta cigarrer blir förbränningen ofullständig och utvecklas då hälsoskadliga gaser.

Vickelmaskinerna anses bruka mindre omblad än handrullningen fordrar, och detta utgör dessutom en viktig besparing.

Under de första åren af 1900-talet börjar man lindrigt förpressa vickeln samt utföra vicklingen under fjädertryck; 1905 reglerar en tysk, Eisner, vickelvalsarnes olika hastighet genom tramputvexling och vid en af de sista konstruktionerna, en amerikansk, lindas täckbladet under sugning skrufformigt å vickeln.

Härmed har tekniken inom cigarrtillverkningen hunnit en hög grad af utveckling, och den torde inom få år spela en helt annan och betydelsefullare roll mot nu.

Äfven inom *cigarrett-tillverkningen* inföll tiden för det lifligare uppfinnandet vid midten af 90-talet, och de massor af ytterst billiga, utländska cigarretter, med hvilka marknaden i våra dagar öfversvämmas, äro framställda med automatiskt verkande maskiner

hvilka emellertid fordra bredare fals å pappershylsan och därmed gifva papperssmak åt röken.

Huru de tyska *patenten varit fördelade på olika nationer under åren 1877—1909* framgår af nedanstående tabell; i allmänhet kan man säga, att inom detta fack amerikanerna, som tidigare — under 80- och 90-talen — voro jämte några få fransmän ensamme uppfinnare, numera stå alldeles tillbaka för tyskar, ryssar och engelsmän.

Af 252 i Tyskland patenterade uppfinningar på området kommo

90 från Tyskland	6 från Danmark
57 » Förenta Staterna	3 » Österrike
27 » Ryssland	2 » Skottland
25 » Frankrike	1 » Sverige, Spanien, Ungern, Bosnien, Japan, Egypten, Canada.
24 » England	
11 » Finland	

Äfven af denna tabell framgår således, att monopolländerna icke hafva någon nämnvärd uppfinnareverksamhet att visa; Frankrikes är väl ej så obetydlig, men den går i våra dagar tillbaka.

I hvilken mån olika länder deltagit i uppfinnareverksamheten inom tobaksindustrien i sin helhet framgår af de i Tyskland åren 1877—1909 beviljade 1,112 patenten, af hvilka kommo på

Tyskland	592	Spanien	1
Förenta Staterna	210	Österrike	15
England	80	Cuba	1
Frankrike.....	61	Holland	2
Canada	13	Sverige	2
Belgien	14	Japan	1
Finland	14	Skottland	4
Ungern	6	Bosnien	1
Ryssland	75	Egypten	1
Italien	1	Schweiz	2
Indien	1	Rumänien	1
Danmark	14		

Ländernas inbördes ordning är efter tidsföljd i uppfinnandet. Monopolländerna Frankrike, Österrike, Ungern, Italien, Spanien och Rumänien intaga, som synes; icke någon rangplats i ordningen; Frankrike öfverflyglas t. o. m. af det långt senare framträ-

dande Ryssland, hvars uppfinnareverksamhet inom andra fack i allmänhet står lågt. Orsakerna äro lätta att finna, färre fabriker hos dem, färre antal yrkeskunniga, mindre kännning af konkurrens inom yrket. I Österrike äro alla uppfinningar, som afse råproduktens bearbetning, uteslutna från patentskydd, såsom fallande inom monopolets område, något som ingalunda bidrager till den österrikiska tobaksindustriens höjande. Slutligen förtjänar anmärkas, att tobaksindustrien i Tyskland sysselsätter flere arbetare än i Frankrike, Österrike, Ungern, Italien, England, Ryssland, Danmark, Holland, Belgien och Spanien tillsammans.

Då monopolet så högst väsentligt förminskar såväl fabrikernas antal som den i dem anställda personalens — svenska tobaksfabrikantföreningen räknar med en eventuell sänkning af antalet fabriker från 110 till 20 och med en minskning i den fackkunniga personalen från 440 personer till 125 — ställer det sig väsentligt utom uppfinnareverksamhetens hjälp. Väl är det sant, att under ett monopol maskindriften kan i färre men större fabriker komma till användning i större skala än förr, men fara finnes att monopolet får betala tribut till den utländske uppfinnaren, enär på det egna landets utveckling inom denna gren af uppfinnandet med en så fåtalig personal föga är att vänta. Erfarenheten har visat, att denna tribut under vissa omständigheter kan blifva nog så betungande; så inköptes exempelvis de europeiska patenten till Owens geniala glasblåsningsmaskin för 12 mill. M af »*Vereinigten Glashüttenwerke*» med undantag af de franska patenten, för hvilka Frankrike fick betala 4 mill. ensamt. Äfven om nu denna maskin dagligen lämnar 15,000 automatiskt framställda flaskor, motsvarande 60 glasblåsares produktion, är det tydligt, att förräntning och amortering af inköpspriset för patentet och maskinkostnaden skall för lång tid framåt omöjliggöra ett lägre försäljningspris å varan. Kommer så därtill arbetarnes lönepolitik, kunna svårigheterna blifva större; »*Vereinigten Glashüttenwerke*» afskedade första året 10 % af sina munblåsare, för följande år afses 5 % kunna entledigas. Tvifvelsutan erhålla en större del af dessa annan sysselsättning med varans lagring och transport, men då dylika företeelser i framtiden torde blifva allt vanligare, synes industriens fria utveckling kunna påfordra någon form af försäkring mot dylik öfvergående arbetslöshet.

I närmaste samband med uppfinningarne, med de beviljade patenten, stå *de registrerade varumärkena*; dessas historia är de gjorda uppfinningarnes historia så till vida, som de utgöra den dräkt under hvilken de nya alstren eller de med dem framställda produkterna gå ut i konsumtionen, och äfven de beröras af en ändring i beskattningsformen.

En af de första svårigheterna vid ett monopolsystems införande ligger, som bekant, i fastställandet af de grunder, efter hvilka de enskilde fabrikanterna och handlandena skola hållas skadelösa för sina affärers uppgifvande, och på denna svårighet föll såväl Bismarcks monopolförslag af år 1882 som det schweiziska af år 1900. I det tyska förslaget afsågs 2—5 års vinst som godtgörelse till fabrikanterna och 1—2 års vinst till handlandena. En dylik skadeersättning torde emellertid knappast kunna sägas medföra rätt till öfvertagandet af den äganderätt en fabrikant eller handlande förvärfvat sig genom registrering och inarbetning af ett varumärke. Det band ett dylikt märke utgör mellan köpare och säljare får icke underskattas — understundom utgör det en del af säljarens personliga insats i lifvet — dess uppskattning försvåras eller missledes dock ofta af varumärkets skiftande uppgifter inom denna bransch.

Man hör understundom den anmärkningen framställas, att varumärkenas talrikhet just inom tobaksbranschen medför att vissa sorter komma att ligga osålda och sedan blifva osäljbara, och att monopolet skulle medföra fördelen af att dessa bortfölla, enär under ett dylikt blott ett fåtal sorter skulle framställas. Förhållandet torde väl i allmänhet vara det, att då något tobaksfabrikat ej visat sig röna åtgång, det åsatts ett nytt, mera tilldragande märke, vanligen med syfte på dagshandelserna eller dylikt; om det nu i alla fall i större mån får ligga osåldt, torde detta snarare vara varans än märkets fel, och risken för varan lika stor oberoende af beskattningsformen.

Hos oss torde tobaksmärkena utgöra cirka 10 % af de hittills registrerade märkena.

Banderolskattens införande i Tyskland för cigaretter år 1906 medförde, att den hastiga ökningen i tobaksmärkenas antal åren 1903—1905 utbyttes mot en obetydlig sådan; sannolikt voro ett

flertal fabrikanter ovissa om i hvad mån de borde registrera nya märken. Härtill kom, att cigarrettimporten första året sjönk med 50 %, hvilket sannolikt äfven medförde en minskning i antalet från utlandet kommande varumärkesansökningar. Tveksamheten synes emellertid icke hafva varat länge, då tobaksmärkena ökas i ännu högre grad under de följande åren.

Slopadet af ett flertal märken vid ett monopols införande torde hafva till första följd en minskad afsättning inom de i valet af märken mera nogräknade klasserna, enär vanerökaren saknar sin speciella sort och icke af fåtalet märken lockas i så hög grad att profva ett nytt, så mycket mera, som föreställningen är allmän, att ett monopol medför sämre varor — en föreställning, som, riktad mot staten och utbredd i mera okritiska lager, kan medföra en skadlig inverkan på samhörighetskänslan. I Frankrike dröjde det en mansålder efter monopolets införande år 1810 innan den beräknade vinsten om 80 mill. fcs erhöles, och man har där som i Österrike och Italien återgått till att saluhålla äfven mera kända, utländska märken i allt rikare sosterling.

Ett visst afseende förtjänar äfven fästas vid dessa inom tobaksbranschen så talrikt förekommande märken på grund af det föredöme de gifva andra yrken och affärer om sättet att annonsera på effektivaste sätt. Deras upphörande medför alltid någon skada.

Då vid beskattningsformens omläggning valet torde komma att stå mellan monopol och trust, återstår att med några ord beröra *trusternas ställning till så uppfinningar som varumärken*.

Trusterna äro, som bekant, icke vännere af patent och varumärken, den lojala konkurrensens bägge bästa vapen, om de än begagna sig af bägge och, hvad de förra af dem angår, äro beroende af att man uppfinner. Det är formen för ersättningen, som missaget gäller. Huru trusterna ställa sig till varumärkena ses af företeelserna i Förenta staterna, där trusterna inköpa såväl affär som märke för att åtkomma ett väl inarbetadt sådant, ofta nog till högt pris och naturligt nog icke till kundernas fördel, som få förblifva i okunnighet om förändringen i varans ursprung.

Granskar man de i Tyskland och hos oss beviljade patenten, så finner man att tobakstrusterna, den år 1904 bildade »*American Tobacco company of New-Yersey*» och »*Imperial Tobacco Company*»,

hvilka senare uppgått i »*The British American Tobacco Company*», årligen låta patentera några maskiner i Tyskland, tvingade, måhända, af de stora tobaksmaskinfabrikerna, som likaledes patentera sina uppfinningar och, hvad som speciellt framgår af det svenska patentregistret, inköpa beviljade patent och hålla dem vid lif, i hopp att senare kunna behärska marknaden. Andra öfverlåtelser af beviljade patent inom tobaksområdet, som tyda på någon användning i praktiken, har det svenska patentregistret icke att uppvisa — maskinarbetet har tydligen icke uppskattats hos oss.

I Amerika behärska karteller och truster fullständigt tobaksodling och cigarrettfabrikation samt delvis cigarrfabrikationen. Tobaksodlarna i västra och södra Kentucky och delvis Tennessee — *Black Patch*-distriktet — sammanslöto sig år 1904 i en kartell »*The Planters protective association of Kentucky and Tennessee*»; odlarna i mellersta och norra Kentucky — *Burley*-distriktet — år 1907. Den första trusten bildades 1890 i cigarrettbranschen, som redan då i hög grad använde sig af maskindrift; den sista och största trusten »*The American Tobacco Company of New-Yersey*» med ett aktiekapital om 251,710,000 dollars. Sistnämnda trust behärskar $\frac{3}{4}$ af produktionen, dock icke af cigarrproduktionen, som den blott behärskar till $\frac{1}{4}$, och dess maktställning har i hög grad gynnats af utsträckt maskindrift.

Af den i Förenta Staterna odlade tobaken exporteras cirka 70 proc. till Europa. När tobakstrusten genom låga pris och uppriktande af egna försäljningsställen började hota Englands mellanhandhandel, sammanslöto sig 13 stora engelska fabriker till en motorganisation »*Imperial Tobacco Company*», som började en häftig konkurrens med sänkta priser, som slutligen ledde till en öfverenskommelse mellan de bägge trusterna i så måtto, att den amerikanska fick behålla Förenta Staterna för sin marknad, den engelska England; för exporthandeln bildades en ny trust af de bägge »*The British American Tobacco Company*» med $\frac{1}{3}$ engelska och $\frac{2}{3}$ amerikanska aktier och motsvarande representation i styrelsen. Den stora nedgången i registreringen af engelska tobaksmärken åren 1903—1906 torde för öfrigt bero på dessa strider och det prisfall de medförde, som inleddes redan år 1890.

Maskindriften har, som nämnts, i hög grad främjat trusternas maktställning, och blott där maskindriften är ringa eller af mindre betydelse, hafva arbetarne lyckats få kollektiva aftal till stånd. En utväg till sitt skydd hafva arbetarne emellertid haft i de s. k. kollektivmärkena; »de amerikanska cigarrarbetarnes märke» åsättes nämligen blott sådan vara, som blifvit framställd af organiserade arbetare enligt öfverenskommen lön och icke enligt det s. k. »utsvettningsystemet». Detta märke användes således i samma syfte som det, som tillhör »*National Consumers League*» — en 1898 bildad sammanslutning med 61 grenföreningar, den äldsta från år 1891 i New York — hvilken begagnar sig af köparnes inflytande för arbetareförhållandenas förbättrande, i det att den uppställer vissa villkor, dock ej om minimilön, hvilka arbetsgifvarne måste fylla åt arbetarne för att få rätt att å sina varor använda föreningsmärket.

Beskattningsform, uppfinnareverksamhet och varumärken äro således faktorer af största betydelse för tobaksindustriens utveckling. Här är icke afsikten att närmare ingå på den ena eller andra beskattningsformens fördelar eller olägenheter, dessa torde först kunna bedömas när tobakskommitténs väntade utredning föreligger, men i allmänhet kan ju sägas, att industrier, som äro fotade på smak och på följandet af en skiftande teknisk utveckling, knappast lämpa sig för statsmonopol.

Därest monopolet hos oss införes, torde dess viktigaste uppgift blifva att förbereda och genomföra införandet af en utsträckt maskindrift samt att anskaffa en fulltalig, tekniskt skolad personal, hvars uppfinnarverksamhet om möjligt bör uppmuntras. Ett monopol, som ej följer den tekniska utvecklingen, står på klena fötter. Att efter österrikiskt monopolmönster inskränka patentskyddet synes vara olyckligt och böra, liksom frågan om formerna för kollektivmärkenas godkännande, prövas af den sittande patentlagstiftningskommittén.

Därest trustbildning skulle blifva tobaksindustriens framtid, synes tullskyddet lämpligast, enligt *Brocks* förslag i föregående nummer af denna tidskrift, böra så sänkas och handhafvas, att det möjliggör maskindriftens införande.

Tabell öfver i Tyskland beviljade patent inom tobaksindustrien.

	1871/78	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	Summa						
<i>Mekanisk behandling af råtabak.</i>																																							
Packning, pressning									1					1	1																								
Öfverföring till röktobak.....	1	1	2																																				
Stripning	2														2																								
Skärning	1		2	2	2	1	2		1	2	3				3	2	3																						
Fuktning.....	2															1																							
Spinning.....				1																																			
Tuggtobak, snus				1																																			
																																						144	
<i>Cigarrfabrikation.</i>																																							
Vickelframställning.....		1								1	1	1	1	3	3	2	1						2	2	3	2	5	1	1										
Vickelform	4	7		2	1	3	2	1			1	1	1	2	2	3		1	1				1	1	1	1	2	2	2	4	8	4	1						
Vickelpress	1	1					1			1	1	2	3	7	3			1	2	1		2	2	2	2	2	1	3	5	4	4	1							
Utskärning af täckblad.....		1				1						1	1	1																									
Anbringning af täckblad kring vickeln.....	2			2	2	1	3	1			6	6	8	7	2	2	1	1	1	4	3	3	15	5	4	12	6	4	10	7	4	4							
Diverse anordningar				1			1																																286
<i>Cigarettfabrikation.</i>																																							
Stoppning			3		1		1		1	1	1	1	2	2			2	4	1	2		8	8	7	5	11	10	6	7	7	1								
Maskin med vickelduk och bord	1	1	1	1	1			2					1	1			2	2	3	2	1	3	2	2	5	7	4	1	7	7	2								
Strängcigarretter	1	1	2		2	2	1	1					1	1	1			2	2	5	5	3	4	7	8	7	4	1	7	7	2								
Tobaksmatning.....		1			1								1	1				2	2	2	2	3	1	2	4	10	4	5	1	4	3								
Fickstoppare	2	4	6	2	2	2	1		1					1			1	1	2	1		1	1	1	1	2		1	2	2									
Behandling af misslyckad vara																												3	1	2								297	
<i>Skärning af cigarrer och cigar-</i> <i>retter .....</i>	1				1	1						1							4	3	2	2	2	3	4	6	2	6	6	2	2	2					50		
<i>Diverse slag af cigarrer och cigar-</i> <i>retter; märkning och gördlar</i>	5	5	3	1	4	1	2	1	2	3	2	2	2	4	5	3	5	7	5	3	3	10	13	21	11	30	28	24	28	21	20	17					286		
<i>Behandling af tobak och rök (af-</i> <i>lägsnande af nikotin etc.).....</i>	1	2	1	1		2				2				1		2																						49	

Strödda meddelanden.

Det finansiella resultatet af värdestegringskatten i Tysklands städer. I *The quarterly journal of economics* behandlar A. N. HOLCOMBE efter tyska källor resultatet af den i detta lands städer på sina ställen införda värdestegringskatten. I juli 1909 hade 15 af de 41 städerna med öfver 100,000 inv. och åtminstone 41 mindre platser en sådan skatt. I Breslau gaf den år 1907 57,000 mark i inkomst (af 14,2 millioner, som alla skatterna uppgingo till), i Köln 385,000 (af 12,1 mill.), i Dortmund 159,000 (af 4,9 mill.), i Essen 172,000 (af 5,9 mill.), i Frankfurt 487,000 (af 13,8 mill.), och i Kiel 76,000 (af 3,6 mill.). I Berlin hade ej någon värdestegringskatt införts och ej heller i dettas 4 största, förstäder, men väl i 7 andra förstäder (med tillsamman blott 156,000 inv.), där skatten 1908 inbragte 680,000 mark.

Skatten har så nyligen införts, att man svårligen kan draga några allmänna slutsatser med afseende på det finansiella resultatet. Växlingarna ha varit så stora, att man ej i budgeten vågat beräkna summan mer än till en del af årliga medelinkomsten. Så uppgick den t. ex. i Frankfurt år 1904 till 68,000 mark, 1905 till 833,000, 1906 till 1,104,000 och år 1907 till 487,000 mark.

Det är fyra år, sedan värdestegringskatten för första gången infördes i en tysk stad, men den har hastigt blifvit populär. Den nya tyska riksfinsansreformen har också bestämt, att en dylik skatt skall påläggas, som skall utgå senast från den 1 april 1912 med minst 20 millioner mark, hvarvid dock de kommuner, som före den 1 april 1909 infört dylik skatt, minst 5 år framåt skola få ersättning för sina förlorade inkomster.

Innehåll:

Otto Grönlund, Referendum i Schweiz.
Ragnar Lundborg, Islands folkrättsliga ställning.
Eli F. Heckscher, En bok om Anders Chydenius.
Henrik G. Tisell, Beskattningsformens inflytande på tobaksindustriens utveckling.
Strödda meddelanden.

Till red. insända skrifter:

- Arbetsstatistik*. IX. Undersökning af arbetstiden i Finlands industrier och handtverkerier, verkställd af G. R. SNELLMAN. Hfors 1910.
- Arbetsstatistisk Tidskrift*, utg. af Industristyrelsen i Finland. Årg. 4. N:o 3—4. Hfors 1910.
- Bidrag till Sveriges officiella statistik*. C) Bergshandteringen 1909. D) Fabriker och handtverk 1908. E) Sjöfart 1908. Sthlm 1910.
- Budkapten*. Tidskrift för social etik och ekonomisk reform. Organ för ekonomiska frihetsförbundet. Årg. II. N:o 5—6. Filipstad 1910.
- Det nya Sverige*, utg. af ADRIAN MOLIN. Årg. 4. H. 5. Sthlm 1910.
- Finsk Tidskrift*, utg. af R. F. v. WILLEBRAND. T. LXVIII. H. VI. T. LXIX. H. I—II. Hfors 1910.
- Försäkringsföreningens Tidskrift 1910*. H. 2—3. Sthlm 1910.
- Industria*. Svenska arbetsgifvareföreningens tidning, utg. af AXEL BRUNIUS. Årg. VI. N:o 9—17. Sthlm 1910.
- Kommunal Förfatningssamling för Stockholm*. 1909. Utg. af Stockholms stads statistiska kontor. Sthlm 1910.
- Kooperativa Förbundets styrelse- och revisionsberättelser 1909*. Sthlm 1910.
- K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik*. *Arbetsstatistik*. B: 8. Registrerade sjukvårdskassor år 1908. II. Sthlm 1910.
- Kungl. Ecklesiastikdepartementet*. Om inrättande af en statsvetenskaplig examen. Betänkande af särskildt förordnade sakkunnige. Sthlm 1910.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gefle*. 1910. H. 2. Bilaga: Handelskammarens i Gefle småskrifter, n:o 6: Svensk handelspolitik af AXEL LEMAN. Gelle 1910.
- Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik*. 1910. N:o 6—8. Sthlm 1910.
- Mercator*. Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. V. N:o 24—36. Hfors 1910.
- Nationaløkonomisk Tidsskrift*. Udg. af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse. Red. ADOLPH JENSEN. 1910. H. 3—4. Kbhvn 1910.
- Revue du travail*. Publiée par l'Office du Travail de Belgique. 15:e année. N:o 10—15. Bruxelles 1910.
- Skogsvårdsföreningens Folkskrifter*. N:o 22—23. Sthlm 1910.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift*. Red. GUNNAR SCHOTTE. Årg. 8. H. 7—8. Sthlm 1910.
- Social Tidskrift*. Årg. X. H. 7—9. Sthlm 1910.
- Statistisk Månadsskrift*, utg. af Stockholms stads statistiska kontor. Årg. V. H. 5—7. Sthlm 1910.
- Statsøkonomisk Tidsskrift*, udg. af Bestyrelsen for den Statsøkonomiske Forening. 1910. H. 1—3. Kria 1910.
- Stockholm 1910*. Quelques données statistiques, publiées par le Bureau de statistique de la ville. Sthlm 1910.
- Stockholms Kommunalkalender för år 1910*. Årg. IV. Sthlm 1910.
- Stockholms stads statistik*. I. Statistisk årsbok för Stockholms stad för år 1908. — II. Kommunalförvaltning 1907. — VIII. Brand- och ambulansväsande 1909. — X. Specialundersökningar. N:o 1. Statistisk undersökning angående lefnadskostnaderna i Stockholm åren 1907—1908. N:o 4. Arbetslöshetsräkningen i Stockholm den 31 januari 1910. Sthlm 1910.
- Svenska Stadsförbundets tidskrift*. Red. E. PALMSTIERNÄ. Årg. 2. H. 4. Sthlm 1910.
- Tiden*. Månadsskrift för socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. Red. HJALMAR BRANTING. Årg. 2. N:o 6—8. Sthlm 1910.
- Tidskrift*, utg. af Juridiska föreningen i Finland. Årg. 46. Bilaga A. Hfors 1910.
- Tidsskrift for Retsvidenskab*, udg. af Bestyrelsen for den Stangske Stiftelse i Christiania. Aarg. 23. H. 3. Kria 1910.
- Zeitschrift für Socialwissenschaft*, herausg. von JULIUS WOLF. 1910. H. 6—8. Leipzig.
- DALKVIST, O., De svenska industriarbetarnas läge. Del II. Sthlm 1910.
- TRETOW, ERIK, Medicinska anteckningar. Gtbrg. 1910.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

 SKÅNE

 Malmö

Fonder öfver 30,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

meddelar

brand- och hushyreförsäkringar

samt

lif-, lifränte-

och

kapitalförsäkringar.

